

GÂNDIREA

ANUL XIX—Nr. 9

NOEMBRIE 1940

S U M A R U L:

CONSIDERAȚII COSMOGONICE

ION PETROVICI : Considerații cosmogonice	577
ION PILLAT : Sonete	581
OLGA CABA : Poemă de dragoste	593
GALA GALACTION : „Vocea părintească”	594
ADOLF MESCHENDÖRFER : Poezii	598
LADMISS ANDREESCU : Strana	600
TEODOR PLOP : Lupta	610
PETRU P. IONESCU : Unitatea cunoașterii	613

IDEI, OAMENI, FAPTE

MARIELLA COANDĂ : O învățătură dela Ardengo Soffici	622
EMILIAN VASILESCU : Mitropolitul Nicolae apologet creștin	629

CRONICA LITERARA

OCTAV ȘULUȚIU : Emil Giurgiuca : Poezii tineri ardeleni	626
GEORGE DUMITRESCU : Alice Soare : Sâmburi de lumină	629

CRONICA MĂRUNȚĂ

NICHIFOR CRAINIC : Publicații basarabene. — Mace- donia. — „Vrăbiuță de pe deal”. — Basarabia cântată	630
---	-----

E X E M P L A R U L 3 0 L E I

GÂNDIREA

CONSIDERAȚII COSMOGONICE

DE

I. PETROVICI

Poziția mea personală față de problema existenței lui Dumnezeu, mi-am fixat-o, cu deosebire, în comunicarea de la Congresul Descartes (Paris, 1937) cu titlul : „L'idée de Dieu devant la Raison“ (o versiune românească, ceva mai puțin dezvoltată, a apărut în Revista „Gândirea“, Septembrie 1937).

Acolo am arătat în ce mod spectacolul lumii, conduce — împotriva circumspecției pozitiviștilor și-a unui criticism excesiv — la presupunerea temeinică a unui fundament de natură transcendentă, — la Dumnezeu. N'am fost un izolat în exprimarea acestei convingeri, întâlnindu-mă cu destui alți cugetători — deși firește nu cu toți, fiindcă unii aveau rezerve radicale față de noțiunea de transcendent — dar întâlnindu-mă în orice caz cu filosofi reputați și sărbătoriți, cum a fost bunăoară Maurice Blondel, adevărat erou al Congresului în chestiune și care a spus răspicat: „Noțiunea de imanență și însuș conceptul de relativitate n'au realitate posibilă nici semnificație conștientă și utilizabilă, de cât referindu-se, cel puțin implicit... la transcendent... Afirmatia transcendenței se razimă deci pe ordinea imanentă, pe care totodată o și depășește, procurându-i principiul și soliditatea ei finală“.

Firește m'am ferit a vorbi cu siguranță dogmatică de pe crestele metafizicei speculative, și de aceea n'am acordat concluziilor mele decât o valoare de probabilitate, — dealtfel în practică suficientă. Lucrul n'a putut fi desigur pe placul teologilor scolastici, care socot afirmațiile teiste aproape de aceeași natură cu adevărurile matematice. N'am fost deci surprins din cale-afară cetind în cartea recentă a Părintelui Léon Veuthey (La Pensée Contemporaine), în care desfășoară și judecă fresca Congresului Descartes, unele rezerve față de punctul meu de vedere — pe care alții l'au găsit poate prea îndrăzneț — și să aflu mustrarea că într'o concepție justă în sine, am lăsat să se strecoare corectivul „probabilității“. (op. citat p. 206). Un reproș similar se adresează de astfel și lui Blondel, care a lăsat să-i cadă din condeiu cuvântul „ipoteză“ în următorul pasaj : „l'affirmation rationnelle d'un Dieu transcendent, à la fois principe et fin de toute réalité, ouvre aux êtres spirituels, en face de l'insondable mystère, un sens de l'infini... une *hypothèse* sur les rapports eventuels de l'être contingent avec la Souveraine Perfection“. (p. 181).

O dovadă că filosoficește afirmarea Dumnezeului transcendent nu poate invoca certitudinea adevărului matematic (așa cum pare a nu se îndoi Veuthey v. op. citat p. 35-36 și 58-59) este faptul că alți gânditori o socotesc chiar contestabilă, susținând

cel puțin că mintea noastră nu poate eși legitim din ordinea imanentă și că trebuie să primim existența ca un „datum“, irațional sau contingent' căruia nu avem să-i căutăm o bază dincolo de ea.

În scrierea „Möglichkeit und Wirklichkeit“ a filosofului berlinez Nicolai Hartmann, ulterioară Congresului Descartes, (1938), postularea unei realități transcendente, ca fundament al lumii noastre și totodată „causa sui“ (adică realitate absolută care nu mai presupune nimic) este din nou combătută cu argumente dialectice, de logică subtilă.

Pornind dela ideia — exactă în sine — că ceiace împinge dialectica spiritului nostru spre conceperea Dumnezeirii, este faptul că existența empirică nu are un caracter necesar și nu cuprinde în ea însăși propria ei rațiune, de unde nevoia de-a ne ridica până la un fundament ultim, care își ajunge sieși și explică existența ca atare, — pornind de la această idee, Hartmann susține că „principiile“ sau „axiomele“, în orice domeniu, nu sunt necesare în ele însele, ci numai în raport cu consecințele lor concrete, modalitatea „necesarului“ implicând o relativitate, în raport cu „altceva“. ¹⁾ Așa dar că Dumnezeu „ca existență absolut necesară, este mai degrabă o existență absolut contingentă“.

Și dacă e vorba ca urcându-ne cu dialectica chiar în regiunile transcendente, să nu putem imagina în mod plausibil, o realitate *necesară în sine*, care să încheie seria existențelor și a cunoștințelor, dacă așa dar și noțiunea principiului ultim (absolutului) este tot contingentă — deci fără caracter terminal — atunci, ne întrebăm, de ce nu ne-am opri la lumea sensibilă, al cărui păcat fundamental e tocmai faptul contingentii sale, faptul că nu ni se impune ca o necesitate, ci ca ceva care „este“, dar ar fi putut să nu fie ?

Menținându-ne ferm la punctul nostru de vedere, nu credem că demonstrațiile lui Hartmann înlătură orice răspuns.

Mai întâiu de toate e contestabil că nu există principii și axiome, necesare în sine, — faimoasele idei care n'au nevoie de demonstrare. Este adevărat că pentru mintea omenească ideile necesare, au numai caracter formal. În domeniul realului nu întâlnim decât contingente, suntem însă mânați și aicea spre găsirea unor fundamente necesare, convinși, că — orice ar spune Hartmann — contingenta nu este o poziție *ontică*, ci numai o poziție a cunoștinței relative — a versiunii noastre omenești despre lume — care nu poate înainta „în concreto“ dincolo de un anume datum existențial. Acea contingentă „marginală“ despre care vorbește Hartmann — raportându-se și la ideia de Dumnezeu — pe care n'o mai putem lega de altă realitate, dincolo de ea — așa cum cer normele necesității din lumea relativă — acea contingentă marginală, să nu fie oare locul, în cunoașterea noastră limitată, unei necesități de „alt ordin“ care efectiv ar încheia edificiul existenței, așa precum nu pot face ultimele elemente din lumea relativității ?

În orice caz un fundament terminal, necesar în sine (formula „Causa sui“ e o exprimare stângace și omenească a aceleiași idei) este un postulat esențial al rațiunii noastre, dominată de ideia unității, a acestei rațiuni, care nu pare a se adapta deplin

1) „Man nennt die logischen Gesetze oder die Axiome der Geometrie „notwendig“ weil auf Grund ihres Bestehens das abgeleitete notwendig ist.“

„Prinzipien sind freilich ein Fundament der Notwendigkeit, nämlich der *am Concretum* auftretenden Notwendigkeit. Sie selbst aber sind durchaus zufällig“.

„In Wahrheit bedeutet aber ein aus sich selbst notwendiges Wesen ein nicht notwendiges Wesen. Denn Notwendigkeit hat nun einmal die äussere „Relativität an sich“. (op. citat pp. 93 și 94)

în lumea simțurilor, ținându-și parcă o parte din cadrele ei structurale la dispoziția altei lumi mai înalte, pe care ne ajută a o bănuî. Toată cercetarea noastră științifică este dirijată de gândul fundamentului ultim, de ideea unor principii necesare în sine, fără de care n'ar exista imboldul necontenitei mergeri mai departe. Dacă spiritul nostru ar avea încredințarea că fundamentul ultim este contingent, atunci de ce s'ar îndrepta acolo și nu s'ar opri dincoace, din moment ce ori unde și deopotrivă ne isbim de iraționalul contingenței? Se va zice că există totuși pentru spiritul cunoscător imperativul înlănțuirii necesare, al unei înlănțuirii externe, care trebuie împinsă și continuată, cât mai mult cu putință. Dar această necesitate extensivă, care s'ar opri în pragul unei contingențe iraționale, să nu fie și ea surogatul unei necesități interne, nemăsurat mai luminoasă, care ne depășește dar pe care o presimțim? O necesitate care ar îmbrățișa întregimea ființării, dându-i un sens care nouă ne scapă, dar care n'ar lăsa nimica la discreția hazardului și a misterului irațional. Noțiunea de D-zeu nu exprimă, într'o anume privință, decât convingerea rațiunii noastre, că cineva care ar putea să pătrundă absolutul până în intimitățile sale, nu s'ar mai isbi de nici o enigmă și toate obscuritățile aparent radicale s'ar lămurii într'un fel și ele.

Cu această pretenție vine conceptul de D-zeu, față de noțiunea opusă a unui principiu ultim, care ar fi contingent și misterios, nu numai pentru capetele noastre, dar chiar pentru spiritul cel mai cuprinzător și mai capabil să descurce ghemul tuturor tainelor — susceptibile de explicare.

Fiind hotărât aderentul acelei concepții care socoate că spiritul nostru, în cursa lui explicativă, nu se poate liniști definitiv decât într'un transcendent căruia i s'ar atribui virtuțile de-a fi „causa sui“ (bine înțeles aceasta în filosofie, căci celelalte științe pot staționa la noțiuni-limită cu caracter contingent, deci la realități relativ ultime care nu pot fi cauza lor proprie, ci numai cauza altor fenomene și cel mult a unor aspecte proprii, cu caracter mai derivat) — împărtășesc totuși și eu convingerea că scoborârea dialectică de la Dumnezeu la lume e cu mult mai anevoioasă, pentru spiritul omenesc, decât fusese ridicarea de la lume la fundamentul ei transcendent și divin.

Dacă nici ridicării, oricât ne va fi părut de temeinică, nu i-am putut acorda grad de certitudine stringentă, cu cât va fi mai ipotetică o descindere care ar pleca dela D-zeu însuși și-ar ambiționa să explice geneza cosmică și aspectele existenței!

În prima eventualitate se pleacă dela un teren cunoscut — lumea sensibilă — și se merge, mânat de puterile rațiunii, spre vagi conturări, dincolo de zarea limpede a viziunii.

Dar în cel de al doilea caz se construiește cunoscutul, pornindu-se de la o lumină abea întrezărită, de la un absolut, căruia pentru a-i surprinde taina creației, ar trebui să te contopești cu dânsul, eliberându-te de acele limite nemiloase, care te mențin la suprafața lucrurilor, interzicându-ți străfundul existenței.

Cine ar putea cu astfel de limite să desvăluie misterul existenței și să-l prezinte în forme adecuate?

Nici o mirare că atâția oameni mășurați preferă să renunțe la orice conjectură, în acest domeniu cosmogonic, pe care l'a explorat cu fantezia ei naivă, omenirea tânără și neexperimentată, în faza cugetării sale mitologice.

Și totuși speculația metafizică, în clipele ei de îndrăzneală, nu-și poate lega aripile și nu se poate închide în fortărețele prudenței. Să merite neapărat desavuare? Poate că nu, dacă bine înțeles se iau aminte unele măsuri de prevedere. Mai întâiu,

nici vorbă de pretenții de certitudine, ci numai o construcție simbolică, cu articulații suple, ce-ar ține mijlocia între joc și adevăr. Pe urmă oricare ar fi semnificația pe care o dai eșafodajului, în nici un caz să nu cadă în contradicere cu aspectele bine definite ale experienței, ba chiar să ofere ipostaselor ei esențiale reliefurile unei iluminări mai vii. În sfârșit deși metoda analogiei e singura cale pe care o avem la dispoziție, să nu uităm imensa depărtare de la Dumnezeu la ființa omenească, distanța incomensurabilă de care se speria Descartes și care tot enormă rămâne chiar dacă am accepta atenuările cartesianului Malebranche. Evident nu se poate renunța complet la calea analogiei — cu noi înșine și cu ce știm din lumea experienței noastre — dar putem evita analogii cu „micimile“ noastre învederate, pentru a ocoli primejdia unui antropomorfism copilăresc și trivial.

Altfel, întrezărirea unui sens al existenței — și deci ș'al creațiunii — nu se poate face decât în cadrul sensurilor inteligibile pentru om, tot așa precum orice interpretare cosmogonică nu se va putea libera de ideea finalității, ideie dominantă și supremă în viața spirituală a dimensiunilor noastre.

Se va zice desigur că și aplicarea acestor tipare indispensabile, însemnează o traducere fantezistă în limbajul omenesc a unor adevăruri, care în lumea lor absolută ar avea cu totul altă înfățișare. Interpretarea noastră s'ar reduce astfel la o plăsmuire fără corespondență cu realitatea obiectivă, pe care n'o putem sesiza și nici concepe cu mijloacele noastre.

Fără a pretinde cătuși de puțin, că formele înțelegerii umane se suprapun realității absolute — ceiace ar atrage o cunoaștere integrală pe care suntem departe de a o poseda — credem totuși, și lucrul l'am argumentat cu altă ocaziune ¹⁾, că, imaginea noastră despre lume nu este absolut subiectivă, ci una din numeroasele versiuni posibile ale adevărului însuși, văzut din diferite unghiuri și la niveluri spirituale deosebite. Între aceste versiuni variate există un oarecare paralelism, o corespondență care le face traductibile una într'alta, așa încât într'o versiune omenească, străbate evident sub o formă scăzută și simbolică, ceva din natura adevărului însuși. Cu aceasta n'am justificat firește orice născocire șubredă a unui cap omenesc izolat, ci numai speranța de a se putea surprinde „ceva“ din realitatea absolută, chiar în cadrele categoriilor umane, osândite principial la o înțelegere redusă, pentru uzul unor interese specifice și limitate. Și desigur capacitatea de apropiere de adevărul în sine, va crește cu atât mai tare cu cât ne vom sălta mai hotărât deasupra zonei egoismului animalic, unde imaginea despre lume constituie o versiune și mai scăzută, decât cea pe care o făurim desfăcându-ne din micimile inerente speții noastre omenești.

O convingere conștientă sau instructivă în posibilitățile noastre de-a aborda problema cosmogonică a genezii, fără a cădea neapărat într'o înșirare de gânguriri puerile, a avut-o desigur toți acei filosofi care s'au silit să întrevadă ceva din taina creației și să caracterizeze raporturile dintre Dumnezeu și opera sa.

În interesul unei orientări prealabile, să începem cu o sistematizare a speculațiilor încercate și-a interpretărilor prezentate cu mai mult sau mai puțină putere de sugestie. Măcar a tipurilor principale și cât mai rezumativ cu putință.

În primul loc să menționăm — pentru a o lăsa la o parte — concepțiunea care nu face din Dumnezeu, autorul *integral* al lumii, ci numai un arhitect al ei, care n'a avut decât să modeleze o materie preexistentă și coeternă cu dânsul. Este în fond con-

1) În deosebi în studiul: „*La Connaissance humaine et le Transcendant*“ (Philosophia, vol. II, 1937).

ceptia lui Platon, oricât marele filosof — făuritorul celei mai complete liste de argumente în favoarea existenței lui D-zeu — a căutat să supție acea materie preexistentă, identificând-o cu indefinitul (τὸ ἀόριστον) sau chiar cu vidul, cu neființa (τὸ μὴ ὄν). Dintre moderni putem cita, între alții, un filosof cu aceeași convingere, pe John Stuart Mill, care în frumoasele lui „Esseuri asupra Religiei“, a conchis că din examenul lumii, Dumnezeu poate fi infinit de bun, la urma urmei și infinit de știutor, însă nu infinit de puternic, forța lui trebuind s'o concepem limitată de natura materialului pe care l'a modelat. Interpretarea aceasta — pe care și Kant pare s'o fi crezut mai plauzibilă decât altele, în orice caz mai lesne demonstrabilă — cu toate pretențiunile ei de a se armoniza mai bine cu prezența imperfecțiilor din lume, suferă de neajunsul de a smulge ideii de D-zeu, unul din rosturile și una din utilitățile ei principale: aceea de a fi un punctus-terminus al gândirii, un loc de odihnă, suprimând contingența cosmică. Însă prin menținerea unei materii coeterne, se lasă contingența terminală cel puțin pe jumătate, așa încât ideia divinității nu-și mai îndeplinește unul din oficiile esențiale pe care le avea în economia gândirii filosofice.

Lucrurile se schimbă în interpretarea că lumea ar fi un produs exclusiv al lui D-zeu, deci fără colaborarea cu un element străin.

Dar și aci întâlnim două tipuri deosebite: a) interpretarea panteistă b) interpretarea teistă.

Panteismul nu separă lumea de autorul ei, ci alcătuesc împreună o unitate (Deus sive natura). Dumnezeu e o realitate în *devenire*, nu o perfecție inițial realizată. În orice caz lumea e corpul lui D-zeu, manifestarea sa, expresia sa exterioară, iar fenomenele naturale se petrec în sine, nu în afară de el. S'a reproșat acestei concepții, împărtășită și dânsa de filozofi celebri — ca Stoicii în antichitate, Giordano Bruno, Spinoza, etc. — că face pe D-zeu părtaș la toate imperfecțiile lumii, că în loc de un D-zeu actualizat, ni se înfățișează unul virtual, care se desvoltă, un D-zeu deci ne-complet, care are trebuință de lume, pentru a se desăvârși pe sine, într'un processus de altfel niciodată terminat.

Smulgându-i perfecțiunea inițială, nici dânsul n'ar mai putea face oficiul unui punctus terminus, al unei realități necesare, cauza sui (Lucrul se observă mai puțin la raționalistul Spinoza, dar mai tare în panteismul dinamic al Romanticei germane).

În schimb teismul — care separă pe D-zeu de lume — oferă de-acapul o perfecție realizată. Dar și aci se nasc alte nedumeriri: Dece crează Dumnezeu lumea? Dintr'o necesitate? Dar atunci nu avea tot ce-i trebuie, deci nu era perfect. Pentru a se ocoli impasul acestei întrebări naturale, s'au propus diferite explicații, toate cu scopul de se înlătura ideia creației din lipsă, a creației din necesitate. Așa ar fi soluția neoplatonică a „vasului prea plin care se revarsă“ deci a creației din abundență; crearea din bunătate sau generozitate a teologiei creștine; din plăcerea sacrificiului de sine D-zeu crează lumea rupând bucăți din substanța sa proprie (Ravaisson); în sfârșit soluția mai obscură a lui Schelling, în care geneza lumii din absolut n'ar porni din inițiativa acestuia, care n'are nici un fel de trebuință în perfecția sa deplină, ci ar rezulta dintr'o desprindere a finitului, din sânul divinității, printr'un proces de defecțiune, de răzvrătire, de rătăcită independență, în realitate o cădere. (Abfall von dem Absoluten).

O altă întrebare grijulie de perfecția divină a fost cea dacă prin creația lumii, Dumnezeu nu-și diminuează cumva tezaurul lui propriu, nu-și consumă o parte din substanța sa. A răspuns afirmativ Ravaisson prin interpretarea mai sus citată, compensând paguba îngustării prin sublimitatea sacrificiului. Alți cugetători răspund

negativ, ca de pildă Plotin. În concepția acestui filosof al antichității expirânde sunt și unele trăsături panteiste, întrucât creația lumii ar fi un proces de emanație naturală. Însă D-zeu rămâne deasupra lumii, nu-și dezvoltă prin ea virtualitățile sale și nici nu-și consumă prin acea emanație nimic din esența sa proprie; ca știința care se comunică fără a se epuiza, ca făclia din care se aprinde o altă torță, fără a se pierde din lumina ei..

Creștinismul a crezut că poate salva mai bine integritatea divină, după geneza lumii, renunțând la periculoasa teorie emanaționistă (Plotin adăogase o serie de pilde mai puțin edificatoare: exalarea substanțelor odorifere, focul răspânditor de căldură, zăpada de frig, etc) și adoptând teoria *creației din nimic*.

Prin această concepție — de altfel greu accesibilă înțelegerii noastre — nu numai că se da expresia cea mai impresionantă imenselor puteri ale divinității, dar nu se mai punea chestiunea unei scăderi a substanței divine, ca echivalent compensatoriu al *creațiunii*.

În sfârșit o altă problemă legată de concepția teistă era aceea de a se afla un mijloc de armonizare, între perfecția creatorului și imperfecțiunile creaturii. Chestiunea se pusese și mai incisiv la teoria panteistă, — dar nu se poate evita cu totul, chiar despărțindu-se lumea de autorul ei.

Evident că lumea e inferioară perfecției divine. De ce n'a creat Dumnezeu o lume perfectă ca și dânsul? S'au încercat și aci răspunsuri felurite, din care voi cita trei, ca mai interesante. Ne vom referi iarăși la Plotin care reduce iarăși lucrurile la manifestarea unei legi naturale: aceea a *procesiei descendente*, care coboară actul creațiunii pe o serie de trepte succesive, începând cu treapta cea mai înaltă, din imediată vecinătate a divinității, dar nu chiar la nivelul său propriu..

Mai luminoasă decât legea lui Plotin — a cărei finalitate nu se zărește bine — ar fi explicarea lui Leibniz. După acest mare filosof german, două realități absolut identice, care nu s'ar diferenția *din nici un punct de vedere*, n'ar mai fi două realități, ci s'ar suprapune, constituind una singură. În nici un caz D-zeu n'ar fi putut astfel crea o lume de perfecția lui, căci ea s'ar fi confundat cu dânsul, și creația ar fi dispărut. Numai cu condiția expresă a unei diferențieri, ceiace atrăgea dela sine un minus de perfecțiune, putea să creeze lumea; iar la rândul ei aceasta nu poate cuprinde două fenomene perfect identice, întrucât ele s'ar confunda, așa că țesutura cosmică alcătuește o diversitate absolută, o pluralitate nesfârșită, unde nu există două exemplare la fel.

A treia interpretare pe care am anunțat-o, în aceeași ordine de idei, este aceea a gânditorului român L. Blaga, interpretare vrednică de inventivitatea acestui spirit constructiv.

Mai de mult, în „Cenzura transcendentă“, și mai de curând în „Diferențialele divine“, Blaga își aduce contribuția sa speculativă la problema de care ne ocupăm. După convingerea sa, n'ar exista nici o imposibilitate din partea „Marelui Anonim“ (confundat cu Divinitatea) să se reproducă la nesfârșit, fără nici o scădere în forță și perfecțiune. Ar fi suficient să se cugete pe sine, și orice act de autocugetare ar fi baza autoreproducerii sale aievea. Însă o atare zămislire de ființe egale sau chiar de altele prea puțin inferioare lui, i-ar periclita domnia liniștită, cu centralismul stăpânirii sale. De aceea, de teama unor uzurpări posibile, el își stăvilește singur forțele creatoare, îngăduindu-și numai reproduceri degradate și minimalizate. Dar să dăm cuvântul autorului, reproducând textual câteva pasagii:

„Marele Anonim, existență de o coplesitoare complexitate și amploare, are prin

sine însuși, fără a fi supus nici unei scăderi sau alimentări, puțința să genereze ad indefinitum existențe de aceeași amploare substanțială și de aceeași complexitate structurală. Marele Anonim reprezintă un sistem autarhic deplin, el ființează ca un tot suficient sieși, dar, datorită plenitudinii sale, el e îndrumat spre generare reproductivă. Posibilitățile reproductivă ale Marelui Anonim rămân însă, grație unor măsuri speciale, o veșnică virtualitate, căci în deslănțuirea procesului reproductiv ar rezulta fie alte „toturi divine“ adică tot atâtea sisteme autarhice, care s'ar sustrage pazei și controlului central, fie sisteme egocentrice, care ar încerca să se substituiască întâiului și tuturor celorlalte. În amândouă cazurile s'ar declara într'un fel sau altul, o gravă teo-anarhie“. (Diferențialele divine p. 29).

„Marele Anonim intervine față de posibilitățile sale reproductivă globale cu acte de anulare preventivă de maximă extensiune; numai așa Marele Anonim poate salva centralismul existenții“... „Voința Marelui Anonim, ca efort, nu e îndreptată spre creație, ci are ca obiectiv tocmai prevenirea unei prea mari amplori generatoare. Voința divină nu este decât substratul unor foarte ample operații eliminatorii sau de sistematică *degradare* și *decimare* a „posibilităților“ (p. 31).

„Posibilitatea de reproducere *totală*, la nesfârșit, zace în însăși „natura“ Marelui Anonim, de unde urmează că actul creator *real* este doar ceiace rămâne neretezat la pasajul critic pe sub ochiul circumspect al divinității“ (p. 32) „Voința Marelui Anonim nu este însă, ca a omului, o facultate pozitiv realizatoare, ci în primul rând o facultate în serviciul unei uriașe tăgăduiri, facultatea denaturării, a suspendării unor posibilități gata de a se realiza. Lumea cu fapăturile sale, și cu omul în ea, nu se datorește așa dar Marelui Anonim în înțeles de „natura naturans“; ea se datorește posibilităților reproductivă ale Marelui Anonim, denaturate la maximum pe temeiul previziunilor egemonice. Efortul volițional al Marelui Anonim, are ca obiectiv *ceea ce nu trebuie să se facă, iar nu ceiace se face*“. (p. 39).

„Marele Anonim trebuie să-și refuze plăcerea de a se gândi cum „se gândește“ un Narcis filosofic. Sub presiunea consecințelor indezirabile, Marele Anonim se abține dela gândirea globală a totalității sale, adică dela singura gândire, care ar merita epitetul de „divină“. Marele Anonim se vedea îndemnat să-și stingă aproape în întregime gândirea... *pentru a nu se realiza*. În orice caz Marele Anonim nu-și permite să se gândească „pozitiv“ decât în „diferențiale“ adică în segmente minimalizate.

„Obiectul gândirii divine ar trebui să aibă un volum maxim, dar această gândire, ce comportă incalculabile riscuri, se înăbușă, restrângându-și din motive tactice, obiectivul la fracțiuni disparente“. (p. 41).

Dar nici diferențialele mai însemnate Marele Anonim nu le reproduce din aceeași teamă ascunsă a concurenței. „O însemnată parte din diferențialele *posibile*; și anume acele care corespund structurilor celor mai esențiale, celor mai *nucleare* ale sale, *Marele Anonim nu le emite*“. (p. 55).

„Marele Anonim nu se va reproduce astfel (sau nu se va gândi) decât sub formă de „diferențiale divine“, ceiace înseamnă că orice reală faptură sau ființă de natură complexă nu este rezultatul unei geneze *directe*, ci produsul unei geneze *indirecte* pe temeiul de „diferențiale divine“ (p. 101).

În sfârșit pentru a încheia, mai reproducem și rândurile următoare :

„Interesul de a se asigura rânduiala centralistă a existenței, constrânge însă pe Marele Anonim la o atitudine circumspectă, uneori adversă, și totdeauna restrictivă față de propriile sale posibilități reproductivă“ (p. 147)..

„Marele Anonim, după mutilarea extremă a posibilităților sale majore și după

discriminarea diferențialelor sale nucleare, știe că a luat suficiente măsuri preventive și că, în principiu, nici una dintre combinațiunile posibile între diferențiale nu va mai prezenta nici o primejdie serioasă pentru centralismul și ordinea existenței" (p. 155).

Fără a contesta originalitatea acestei țesături meșteșugite, nu mă pot totuș lăsa prins de această sumbră poveste metafizică, chiar dacă aceea pe care i-aș opune-o n'ar avea mult mai mare putere demonstrativă. Dar nu mă pot împăca c'o teorie brutal antropomorfică în care toată activitatea creatorului e stăpânită pur și simplu de spaima unei detronări eventuale; c'un Dumnezeu a cărui voință este numai negativă (împedcându-și cu gelozie egoistă posibilitățile de expansiune naturală), renunțând chiar să mai cugete altceva decât mărunțișuri elementare pentru ca nu cumva, prin spontaneitatea gândirii, să se nască monstrul care-i va uzurpa puterea; temându-se până și de bietul om, căruia i-a mutilat iremediabil făptura ca să nu priceapă tainele mai adânci, acordându-i în schimb precare concesii iluzorii, așa că, de fapt, orice omenescă dorință de perfecțiune se sbate în van, iar iubirea de Dumnezeu își pierde orice drept și suport !

Și mă gândesc la o altă viziune, ceva mai luminoasă, și care parcă armonizează, dându-le un sens mai deplin, aspecte importante ale lumii cunoscute, așa cum ele se oglindesc în luciul cugetării noastre..

* * *

La orice speculație metafizică trebuie să-ți întocmești puncte de plecare ferme. în zona mai puțin ozonată a învățăturilor experienței obișnuite.

Un astfel de punct ar fi caracterul *limitat* al ființei omenești, evident superioară față de tot ce mai cunoaștem în lumea vietăților, însă tot o minusculă părticică față de întregul cosmic în care suntem înglobați. Imposibilitatea noastră de ființe mărginite de-a concepe "întregul" și de-a-l oglindi exact în conștiință, reese suficient și poate îndeajuns să se explice din faptul limitelor fatale pe care le purtăm cu noi, limite care se concretizează în *forme de comprehensiune la nivelul mărginirii noastre*. Partea nu poate îmbrățișa întregul, — iată cheia explicativă a insuficienței cunoașterii noastre și a caracterului ei mai mult subiectiv, fără să mai facem să intervină interdicția polițienească a unei cenzuri transcendente, pornită din inițiativa un despot-Dumnezeu, înfricoșat de perspectiva răsturnării sale de pe tronul său universal. Chiar dacă un supliment de generozitate divină ar mai fi adăugat în complexitatea structurii noastre, câte-va „diferențiale“ în plus, — lucrurile nu s'ar fi schimbat mai tare, fiindcă întregul nu poate fi înțeles de cât de el însuși, sau absolutul numai de absolut. Este altă chestiune, de ce Dumnezeu ne-a făcut atât de mici și nu s'a fixat la o creație mai grandioasă, echivalentă cu el însuș. Deocamdată ne oprim la constatarea, că — la fel cu totalitatea fenomenelor individuale, de toate categoriile, — suntem făpturi limitate, iar cunoștința noastră e imperfectă, relativă.

Este drept că unii filosofi, recunoscând caracterul nostru de ființe limitate, au pretins totuș că dacă cunoașterea omenească e evident și dânsa limitată, în marginile acestea restrânse e totuș absolută, capabili fiind să intuim, în crâmpes și fragmente, esența intimă a lucrurilor. A afirmat-o bună oară Schleiermacher, în opoziție cu agnosticismul lui Kant, sau, mai de curând, Bergson în opoziție probabil cu agnosticismul spencerian.

„Il me semble, spune Bergson, que pour tout le monde, une connaissance qui saisit son objet du dedans... est une connaissance absolue, une connaissance d'absolu, Elle n'est pas la connaissance de toute la réalité, sans aucune doute; mais autre chose

est une connaissance relative, autre chose une connaissance limitée. La première altère la nature de son objet; la seconde la laisse intacte, quitte à n'en saisir qu'une partie".

Aș putea de sigur zice altceva : o părticică dintr'un întreg, chiar dacă e mult mai mică decât întregul, în lung și în lat, poate totuș să-l egaleze în dimensiunea adâncului, fracțiunea conținând aceeași esență intimă, aceeași substanță ultimă ca și întregul. Dar asta nu înseamnă că acel adânc se străvede până la fund, în conștiința particelii, dacă dânsa ajunge la conștiință. O cunoaștere limitată, va fi fatal și relativă. Intre cantitativ și calitativ există o corelație, și limitele unuia nu pot să n'aibă consecințe în domeniul celuilalt. Ca o urmare a limitelor noastre, noi percepem lumea în tiparele extensive de „timp” și „spațiu”, ambele cu un puternic colorit subiectiv. Dar aceste cadre nu sunt numai cantitative, ci au și aspecte calitative, căci altfel infinitatea amândurora ar trebui să le confunde, pe unul cu celalt. Atât spațiul cât și timpul au repercusiuni netăgăduite în domeniul existenței calitative, și în orice caz cecece ar constitui principiul ultim sau cauza primă nu poate apărea în timp și spațiu, în cuprinsul cărora niciodată nu s'ar putea face totalizarea și încheerea cunoașterii. Limitele cunoașterii noastre se raportă mai ales în domeniul calitativului, iar bariera pe care timpul și spațiul o pun cunoașterii omenești, nu este atâta în extensiune, cât se așează la rădăcina lucrurilor. Existența unor limite implacabile nu afectează atâta îmbrățișarea cantitativă, cât natura calitativă, în cecece dânsa are mai original și mai profund. De aceea absolutul care se găsește și'n noi înșine, ca'n orice altă ființare, zace, în raport cu cunoașterea, în formă de „inconștient”, iar în raport cu acțiunea viețuește sub formă de virtualitate, cu ascunse posibilități de izbucnire.

Încă odată : cecece este prea adânc în noi înșine, nu cunoaștem. O ființă limitată nu poate da de absolut, iar pentru a cunoaște lucrurile trebuie să le așeze la oarecare distanță. Prin aceasta însă le superficializează. Până și pe Dumnezeu pentru a-l gândi mai limpede, trebuie să-l faci exterior și atunci îl concepi antropomorfic, lucru de care nu scapă adesea nici capete deasupra duzinei.

N'ar fi exclus ca însăși modalitățile concrete ale principiilor logice să se resimtă întrucâtva de prezența acelor limite și poate că rolul preponderant pe care îl joacă „negația” în cugetarea noastră, nu este strein de-o legătură cu aceeași limită structurală. ¹⁾

O a doua constatare fermă ar fi că procesul cosmic e o devenire, un dinamism. De sigur inteligența noastră nu se împacă lesne cu icoana unei curgeri fără elemente stabile, a unei acțiuni fără agent. Spiritul nostru are nevoie de puncte fixe — în elaborarea materialului empiric — și de aci introducerea de substanțe și substrate, care totuși nu apar în intuiție. Cum aceste substanțe — la început identificate cu însăși obiectele exterioare, solide și aparent încremenite — se sustrăgeau neconținut încercării de-a le fixa în formă concretă, ideea de substanță s'a transformat într'o categorie *formală*, într'un tipar al inteligenței noastre, fără echivalent material. Transfor-

1) Chiar principiul, eminentemente afirmativ, al identității : $A=A$ implică un negativ pe care îl alungi, afirmând cel puțin, ca o bază nesdruncinată, identitatea unui lucru cu sine însuș, Aplicarea descrescândă a identității $A = B$, $A = C$ etc., (identitate parțială, adică numai în unele privinți) însemnează o creștere continuă a domeniului negativ, care în momentul extrem, când nu se mai poate afirma identitatea din *nici un* punct de vedere (A și non A) ajunge la formula principiului de contradicție : *A nu e non — A*. Principiul terțiului exclus (A este ori B , ori non B), e expresia posibilității noastre de-a concepe lucrurile sau afirmativ sau negativ. — iar principiul rațiunii suficiente reprezintă de cele mai multe ori lupta de-a stabili continuitatea în dinamismul timpului (unde nu există identități pure) cecece iar presupune intervenția prealabilă a negației, care constituie astfel o atmosferă permanentă a gândirii omenești. Aderența dintre funcția negării și limitele spiritului nostru se poate vedea și de-acolo că tot ei îi e incredințată îndeobște încercarea de a trece dincolo de ele. Ce alta e oare metoda de-a țî-l imagina pe D-zeu prin *negația* tuturor limitărilor, pe care ni le-a întipărit constant experiența din năuntru și din afară ?

marea aceasta a avut de autor, pe acela care a fost inițiatorul răsturnării multor credințe ale simțului comun, pe Im. Kant.

Totuș conflictul între dinamismul pur și ideia de substanță pe care spiritul nostru o voia totuși ca pe o realitate a avea, a continuat mai departe, cu oscilații variabile, și ca un ecou contemporan al acestui diferend, greu de tranșat în favoarea unuia sau altuia, din echivocul naturii însăși, ar fi și controversa între mecanica ondulatorie și mecanica corpusculară, alternativ apărând mai potrivite, fiecare, pentru explicarea fenomenelor, după părerea fizicianilor înșiși.

În orice caz, în cugetarea filosofică a apărut o tendință conciliatoare, care ar aranja lucrurile astfel; s'ar lăsa dinamismul devenirii în lumea fenomenelor sensibile, strămutându-se substanța imutabilă în regiunea perfecțiilor transcendente. Dinamiști categorici ca Fichte sau Maine de Biran, care au atacat cu înverșunare realitatea substanțelor în natură, au sfârșit totuși prin a proclama staționarul ca superior mișcării — nu în lumea sensibilă — ci în transcendența Dumnezeirii. O precisă formulare a acestui punct de vedere o găsim într'o broșură a lui Jacques Chevalier : „Une cause spirituelle du déséquilibre moderne : L'Absolutisme humain”. „Pentru mine, zice filosoful francez contemporan, imuabilul, stabilul nu convin decât numai ideilor divine, și, într'o oarecare măsură, la ceeace participă. Când aceste idei trec în lumea noastră temporală, ele se manifestă sub formă dinamică. Stabilul este deci elementul prim ? voi fi întrebat. — Da, în Dumnezeu, și numai în Dumnezeu. Iar în Dumnezeu, nu se aseamănă câtuși de puțin cu staticul nostru, care nu e decât o contrafacere ; imutabilitatea divină este o concentrare a întregii durate. Dar trecându-se dela o ordine la alta, dela divin la uman, se produce o răsturnare în așa fel, încât imuabilul pentru a se exprima, trebuie să se răspândească pe toată lungimea timpului și nu este accesibil decât numai așa, după cum absolutul ideilor divine nu ne este accesibil decât prin canalul relativității conceptelor omenești, sesizate în însăși relativitatea lor”. (p. 16).

Desigur am risca să se taie complect punțile între transcendent și lumea immanentă, dacă am concepe pe unul pur static, iar pe cealaltă pur dinamică. Oricât ar fi de greu conceptibilă o imagine în care se unifică staticul cu dinamicul, intemporalul cu temporalul, — și dificultăți de imaginare clară au existat întotdeauna, — nu putem să nu admitem oarecare dinamism în transcendență și oarecare static în lumea sensibilă. Ce se poate spune e că în transcendent predomină imutabilul — legat de perfecțiunea incoruptibilă — după cum în lumea noastră predomină hotărît dinamicul, legat cel mult c'o perfectibilitate ce nu ajunge în veci la capăt. Iar lucrul acesta ajunge pentru dezvoltarea ideilor noastre.

Așa dar lumea creată constituie un dinamism, care implică de-a-capul forma timpului, cu infinitatea nepuizabilă a perspectivelor sale. La dinamismul acesta trebuie să alipim și ideia de evoluție, care dă devenirii un sens ascendent. Evoluția însemnează oricum reușita desfășurării dinamice, care nu apare ca o absurdă sbatere pe loc ci ca o înălțare în direcția unei reale perfecționări. Oricâte argumente s'ar putea aduce împotriva perfectibilității, când e vorba de lumea cunoscută nouă, e cu neputință să se nege o fermă ascensiune în dezvoltarea ei. Nu vom pune în evidență decât numai un singur fapt : În opoziție cu ceeace trebuie să fie spectacolul perfecțiunii : o desăvârșită unitate în varietate, la care întregul dirijează infinita complexitate a amănunțelor, lumea noastră apare la origină ca o pulbere de elemente diferite, din a căror înmănunchiere rezultă — ca un accident — fizionomia întregului. În contrast cu perfecția transcendentă unde întregul domină părțile, dincoace, în imanență, părțile

componente explică întregul. De aceea s'a și putut spune (de pildă de Ravaisson) că lumea urmează o ordine răsturnată, față de veșnicia divină. Ei bine, în decursul evoluțiunii cosmice se poate constata treptat apariția de unități complexe, de totaluri armonioase, la care întregul dirijează și explică funcțiunea elementelor care îl compun. E un semn neîndoios că în silințele ei evolutive, lumea a început să dobândească ceva din caracterele perfecțiunii, bine înțeles în proporții mărunte, însă în focare tot mai numeroase. Aceste unități complexe, aceste scânteii fosforescente care amintesc lumina astrului divin, sunt evident organismele, cu neconținută potențare a conștiinței de sine.

Această evoluție ascendentă, care evident nu este infailibilă, mai ales din momentul de când pare lăsată inițiativelor omenești, are ca motor lăuntric dorința, — fermentul împlântat ființei limitate, pentru a o îmboldi să se depășească pe sine. Dinamismul cosmic nu ar fi decât spectacolul acestei tensiuni de depășire, pe care o întâlnim cât se poate de clară în ființele mai evolute și care ar rămânea neexplicabilă dacă n'am admite, pe lângă partea lor actualizată, o bogată rezervă de virtualități, la rândul lor neînțelese, dacă n'am face ipoteza că particulele desfăcute din absolut, sau reproduse dintr'însul, nu prezintă micimea limitelor pe toate dimensiunile, în orice caz nu pe dimensiunea adâncului, unde păstrează poate profunzimile insondabile ale absolutului însuș. Imperecherea însă cu alte dimensiuni limitate, face că și această dimensiune infinită să nu se poată limpezi și actualiza dintr'odată, ci numai treptat și niciodată complect, dar păstrând însă rolul unui motor neobosit pentru mergerea înainte și ridicarea cât mai sus. În făpturile elementare, bogăția virtualului stă închisă la întuneric. În altele mai înălțate, fără a se ilumina în întregime, cel puțin zgândărește *actualizatului* și-l împinge a se depăși. În orice caz se poate spune și de-aicea că Dumnezeu e prezent în toate!

Urmează acum chestiunea importantă care n'a scăpat reflecțiilor cosmogonice ale celor mai mulți cugetători. De ce oare Dumnezeu cel perfect s'a mulțumit să creeze o lume imperfectă? Nu constituie aceasta un blam al puterilor sale? De ce n'a creat o lume care să-l egaleze în perfecțiuni?

S'au încercat tot felul de explicații pentru a se înlătura această aparentă anomalie. Am citat câteva mai înainte, — iar dacă e vorba să-mi arăt preferința, aceea care personal îmi pare mai greu de pus la o parte, este interpretarea lui Leibniz. Și eu sunt înclinat a crede — aci nu poate fi, încăodată, vorba de siguranță desăvârșită — că două lucruri absolut identice, fără nimica diferențial, nu constituie *două*, ci numai unul singur. Lumea nu poate fi perfectă, căci ar fi dispărut în Dumnezeu, perfecții de grade diferite neputând fi admise, gradarea aparținând ca atare numai imperfectiei sau perfectibilității.

Iar dacă ar fi să adaug o observație de analogie antropomorfică, însă din cel mai înlat domeniu al creației umane, din domeniul artei, ași aminti că simțul artistic refuză să admire două opere care n'ar diferi întrunimic, adică pe una din ele, — copia sau pastişul. Aceasta este exclusă din arta propriu zisă, și parcă nu mi-ar veni să cred că pe planul cel mai înalt al creațiunii, cu mult deasupra noastră, n'ar exista nimic asemănător cu ceea ce reprezintă, la nivelul nostru, exigența originalității și-a individualului diferențiat.

Plecând însă dela teza lui Leibniz, ași putea ajunge mai departe. Lumea, pentru ca să existe ca o realitate, trebuia să se diferențieze precis de Dumnezeu, deși trebuia tot odată să rămâie copilul gândurilor sale (altfel cum ar fi fost opera sa?),

să păstreze conformitatea cu ideile lui, ba chiar să cuprindă un conținut divin, — căci lipsită de un conținut care să-i dea o existență proprie, o existență în sine, ar fi rămas o simplă vedenie, ca aburul unui vis.

Această diferențiere s'a putut realiza în trei feluri :

1) Desfăcându-se unele de altele, în formă de elemente de sine stătătoare, ceea ce alcătuia fire unificate în perfecția ansamblului divin.

2) Esența intimă a acestor părțicele separate, care în unitatea divină e lumină actualizată, în lumea creată devine virtuală. Aceasta atrage după sine o pregnantă diferențiere, înecându-se în umbra inconștientului ceea ce dincolo e strălucire radioasă și apoi ajungând la deosebirea caracteristică de ansamblu : *deoparte un întreg cu părțile actualizate, de alta, fracțiuni cu întregul virtual.*

Ceea ce însă desăvârșește diferențierea este faptul că prin mișcarea de evoluție a elementelor care ajung să creeze complexe unitare, înaintând dela parte la tot, se crează o *direcție inversă* de aceea a ordinii divine (unde întregul determină fiecare detaliu transcendent). Direcția inedită, răsturnată, care se imprimă dinamismului cosmic, împiedică orice confundare, ce era încă posibilă din cauza asemănării lucrurilor create cu multiplicitatea de tipuri și subtipuri din spiritul creatorului...

Recunosc că nu mi-am permis să dau nicio precizie asupra actului genezii. Este o creație ? O emanație ? O multiplicare ? O separație ? A răsărit dintr'o faptă sau a picat dintr'o cugetare ?

Imi pare că sunt distincții prea antropomorfe, care nu merită gălceavă, dacă e vorba să le aplici pe planul transcendent. Geneza lumii pare că nu intră bine în niciunul din aceste calapoade, e parcă ceva din fiecare și mai mult decât toate împreună. Actul genezii ca atare, la joncțiunea timpului cu intemporalul, este și rămâne un mister.

Dar, în orice caz, termenul de creație — cu marginile lui imprecise — e poate cel mai nemerit.

Vine acum o altă întrebare. Dumnezeu a creat o lume, care nu e la nivelul său, o lume cu multe deficiențe, cu o direcție inversă ordinii divine, dar o lume care se silește cu neostenită încordare, să ajungă idealul de perfecțiune, actualizat în creator.

De ce să fi creat Dumnezeu lumea ? De ce și-a oferit spectacolul acestui tumult de silințe pentru a atinge o zare ideală ce se retrage neconținut : ca să se distreze, compunând din pietricele, răzlețe o construcție uriașă, ce exista întregă din eternitatea veacurilor ? Sau trebuie să ne ridicăm cu mult deasupra unor astfel de divertismente, pentru a imagina un scop etic, evident în armonie cu cele spuse până acum ? Fiindcă, în orice caz, constituirea aparte a lumii n'o pot concepe ca o răzvrătire, ci cu întreaga conveniență a divinului ca o inițiativă a lui.

Prin definiție, lui Dumnezeu nu-i lipsește nimica și nu-i trebuie nimic. El cuprinde actualizate în perfecția lui inițială toate valorile. Ce ar putea adăoga în plus, o lume inferioară, deși infinit perfectibilă, la perfecțiunea lui ? Iată ce răspund, stând de vorbă cu mine : Perfecțiunea are totuși un revers, și aci îi poate aduce o completare ordinea perfectibilității. Perfecțiunea nu cuprinde efectiv realizările valoroase care pot rezulta din silința părțicelelor autonome, de-a deveni întreg și de-a pătrunde misterul care le înconjoară. *Perfectului îi lipsesc în mod fatal valorile care sunt rezultatul străduinții chinuitoare și pe care nu le poate avea decât situându-se benevol la un nivel de imperfecțiune.* Aci cred că șade aspectul veridic al pan'eiismului, care concepe un Dumnezeu virtual, ce se actualizează în lume. În ansamblu,

panteismul însă greșește când contestă perfecția actualizată pe un alt plan, dincolo de lume. Însă cu toată deplinătatea transcendenței, lumea aceasta care se sbuciumă și se silește nu este complect în afară de Dumnezeu, ba putem zice că ea constituie aspectul dinamic al divinității, menit să-i aducă suplimentul de valori morale, incompatibile c'o perfecțiune inițială. Iar din punctul acesta de vedere, toate făpturile finite, în năzuința lor spre ideal, se pot considera pe bună dreptate ca misionari ai divinității, ca întrupările unui Dumnezeu travestit. Căci, neapărat esența divină se înstreinează puțin de ea însăși, în lumea creată, lucrul acesta fiind poate o condițiune a încordării spre perfectibilitate. În fiecare încarnare, conținutul divin își pierde amintirea vastității sale, identificându-se cu limitele exemplarului individual, — căci fără de această iluziune și dacă s'ar păstra conștiința infinitelor sale posibilități de întrupare și reîntrupare, ar dispărea orice fanaticism, orice energie realizatoare, fiind gata să amâne opintirea în fața obstacolelor, întocmai ca cineva care știe că n'are o singură carte de jucat...

În procesul dinamic care constituie lumea, Dumnezeu este astfel *actor-spectator*, o dualitate care nouă oamenilor, nu ne poate părea tocmai absurdă, cunoscând-o adesea și din experiența noastră. Cu atât mai mult ea poate să cadreze cu imensa complexitate a divinității unice pe care o presupunem capabilă să rezolve, în simpla ei bogăție, și multe alte antinomii ¹⁾.

Până unde trebuie să înainteze și unde trebuie s'ajungă această evoluție cosmică ascendentă? Opera creațiunii urmează să fie complectată, printr'una mult mai dificilă: refacerea lui Dumnezeu din elementele răslețe cu care se pornește geneza, reunificate și conduse la reîntruparea perfecțiunii? Sau e vorba de un proces fără încheiere, ca și timpul, în albia căruia curge, la nesfârșit?

Din punctul de vedere al valorilor pe care divinul le-ar vrea realizate din strădania și durerile perfectibilității — ceeace ar motiva, cum am spus actul genezii — nu este trebuință ca procesul cosmic să se termine, ci poate merge la inifint, fără să ajungă vreodată în zona definitivă a perfecțiunii. În această ultima ipoteză, lumea, cu perfecția atinsă, s'ar topi ca un vis, în identitatea cu Dumnezeu însuși. În schimb, în prima eventualitate, ea va continua să subsiste quasi-separat, reîmprospătând în fiecare clipă valorile răsărite din silințele perfectibilității.

Natural că și această alternativă, cu goană fără sfârșit, c'o țintă pururea fugătoare, legea supremă a cosmosului rămâne, tot finalitatea, expresie a sâmburelui lăuntric, iar nu mecanicismul, care este expresia *limitei* — străină de divinitate — și care adesea turbură finalitatea, vrând s'o încalce ori s'o anuleze.

Desigur că pentru privirea noastră mărginită, finalitatea cosmică e adesea ascunsă de jocul forțelor oarbe. Așa se explică faptul că multe capete gânditoare au nesocotit finalitatea lumii, făcându-și o idee mult inferioară de natura înlănțuirilor fenomenale.

Totuși finalitatea — parțial verificată — e pentru noi un postulat.

În ansamblul elementelor individuale care compun imensitatea cosmică trebuie să existe o ordine generală și o simetrie determinată, derivând din unitatea organică pe care ele o alcătuiesc în substanța divină. De aceea ideea de „hazard“ e legată de privi-

1) O icoană *omenească* a acelei situații duble (actor-spectator) am găsi-o bunăoară în cazul unui autor dramatic care asistă la reprezentarea piesii lui, față de care pe de-o parte e spectator, dar de altă parte și actor, întrucât personagiile de pe scenă au răsărit din sufletul său, și păstrează adânci legături cu dânsul.

rea limitată a seriilor de fenomene, când o parte din interferențele cauzale nu pot fi dinainte prevăzute. Pentru o privire totală, hazardul se elimină și determinismul se restabilește. Statistica — despre care se vorbește, ca metodă, insistent în ultima vreme — este un surogat al privirii totale, o aproximație a determinismului universal, printr'o eliminare a hazardului interferențelor, — dar nu ajunge decât la probabilitate. Deficiența statisticii e că nu cunoaște *finalitatea* tuturor interferențelor, ci restabilește ordinea numai prin anularea lor respectivă.

Forma cea mai înaltă a finalității, pentru noi oamenii, este cea a comandamentelor etice. Ele sunt lumina cea mai pură, dar și drumul cel mai anevoios al perfectibilității, — iar întreg cortegiul de amenințări care se aduc aceluia care păcătuiește și care constituie o bună parte din ființa religiilor, nu sunt decât măsuri de prevedere, pentru a promova procesul de perfectibilitate în ceea ce dânsul are mai specific și mai curat. ¹⁾

Fără a susține că omul are întreaga răspundere a mersului creației, căci este absurd — într'o lume cu atâția sori și planete — să excluzi preliminar ființări superioare omului în cosmos (mai ales că nu suntem lipsiți, corectând puțin funcțiunile noastre intelectuale și perfecționându-le în gând, de viziunea altor trepte spirituale mai înalte), — fără a atribui deci omului această răspundere unică, credem totuși că la gradul conștiinții de sine, la care a ajuns realitatea sa spirituală, are datoria de-a lucra, neobosit în sfera lui modestă și cu mijloacele sale, la aducerea — într'o formă niciodată complectă, dar progresiv tot mai intensă — la aducerea lui Dumnezeu pe pământ. Operă de timp îndelungat și de eforturi continue, nu operă de baghetă misterioasă.

Intre mistica naturală ce are ca țintă o bruscă contopire cu Dumnezeu, o contopire în care omul și-ar pierde individualitatea, confundându-se într'un abis obscur, și, de altă parte, mistica creștină, în care din uniunea cu Dumnezeu ar rezulta numai o sporire a puterilor noastre sufletești, în cadrul individualității, — ne alăturăm hotărât la ultima opinie. La spatele fiecărei individualități — fulgurație limitată desprinsă din unitatea inițială — se găsește divinul sub formă de virtualitate adormită. O cufundare imediată într'însa reprezintă o noapte, egală cu distrugerea; pe când ideea evoluționistă a unei participări treptate și din ce în ce mai intense la substratul divin, care sporește continuu forțele individualității și lărgimea comprehensiunii, este din contra o idee foarte acceptabilă, — și o mistică rezonabilă, căreia n'ar trebui să i se opue nici spiritul cel mai pozitiv.

1) Așchiile desprinse din Dumnezeire n'au mai avut conștiința unității lor întreolaltă. De aci „bellum omnium contra omnes“ De aci — perzând icoana ansamblului — egoismul aprig al instinctului de conservare, în serviciul căruia se dezvoltă toate funcțiunile sufletești. Cu progresul conștiinții însă se dezvoltă în fiecare din aceste funcțiuni, originar utilitariste, (intuiție, memorie, imaginație, gândire) un al doilea dispozitiv structural, — acela al valorilor desinteresate.

S O N E T E

DE

ION PILLAT

GRĂDINARUL

Le știe : Cântărind uscate cepe
Din ochi numai, a și văzut în zori :
Albastre, roșii, albe, mii de flori
Pe strat. când anotimpul lor începe.

Cu mintea el îmbracă țarini, stepe —
A florilor oștire n'o măsoari :
Zambilele, turbane de ninsori,
Lalelele, pașale trase 'n țepe

Cunoaște cu migăli de fântânar
Cât dor de apă duce fie-care,
Și cerului o cere ca un dar.

Cu el pornesc purtând o stropitoare,
Cădelnițând belșug, cu pasul rar
Visând la truda florii din răzoare

PASTORALĂ

Pe sunet de fluer în sus
Prin veac isvorît din vecie
Se intră în țara pustie
A mitului ce ni l-a dus

Cu luna, cu stelele sus
In nalta lui cununie
Păstorul se leagă să fie
De-o turmă de zodii sedus

Și jos pe o gură de rai
Trei baci în Prier iau iar drumul
Povestei spre verdele plai.

Mioara mai plânge și azi
Când toamna fâșii lasă fumul
Să cadă pe fagi și pe brazi.

TIMPUL

În sticlă nu-i, în ceasul cu nisip
Ce curge lin și sec aceeaș oră.
Nu-i în apus și nici în auroră
Și urma-i pe pământ nu are chip.

Dar îl aud târziu, la foc de sobă
Cum pasu-i apăsător își face drum
Venind din țara umbrelor și cum
În inimă îmi bate ca'ntr'o tobă

Rechiamă tot ce-a fost și o să fie
Toți anii mei cu clipa lor învie
Din totdeauna, fără eri și azi.

Simt mâna-i cum m'atinge ca o moarte
Și în oglindă stă un alt obraz
Îngălbenind ca fila dintr'o carte

VÂNĂTOARE

Ogarii Tăi, o Doamne, 'mi dau de urmă,
I-aud chefnind ne 'nduplecat prin zări.
Zadarnic fug în mine și'n uitări
Adânc m'ascund de apriga lor turmă.

Bătaia lor cumplită nu se curmă.
Îngenunchiază — ciută 'n tremurări —
Tu, inimă, 'ncolțită de 'ntrebări
La ape vii când colții buni te scurmă.

Pe apele curate îți apleacă
Și setea pătimășe și fiorul
Iubirii care 'n veci de veci nu seacă

Ogarii Tăi, o Doamne, mi-au rupt lutul —
Acuma poți, Părinte, să-mi fi scutul
Și pradă îmi prind singur Vânătorul.

POEMĂ DE DRAGOSTE

DE

OLGA CABA

Nu fețele pe cari le-am mângâiat
Nici mâinile nervoase ca vioara
Nici fructele din care am mușcat
Nici dragostea pierdută eri, nici marea.

Ci numai fața ta. Dar știi tu oare
Că mâna 'ntinsă ție e o floare
Smulsă din trup și știi tu oare
Că sufletul sub pasul tău îmi moare?

Aș vrea atât: ca liniștea să crească
Înaltă 'n jurul nostru ca o junglă
Și toate stelele să curgă 'n umbră
Și toate umbrele să se topească,

Și-apoi aș vrea ca visul să mă 'ngroape
Într'un surâs al tău ca într'o apă
Și fața ta să mi-o ascund sub pleopă
Ca tu să nu știi cât ești de aproape.

„VOCEA PĂRINTEASCĂ“

DE

GALA GALACTION

În sala care urmărea cu încordare jocul tău din „Vocea omenească“ erau și doi bătrâni. La fel cu mulți din sală, își striveau și ei între gene o lacrimă nebiruită. Era o atmosferă grea de uimire, de înfiorare și de treptată convingere că asistăm la un spectacol de zile mari... Cei doi bătrâni erau tatăl și mama ta, dar în sufletul lor zbuciumul era mai complex decât în toți spectatorii laolaltă...

Draga tatei, cât adevăr, câtă inimă sfâșiată și autentică și câtă putere de artă trăiau și pulsau în jocul tău! Constatam în mine o dezordine care începea să mă doară. Vraja creațiunii tale mă zmulgea din cumpătul meu obișnuit... Eram spectatorul oarecare venit să privească meșteșugul unei artiste, sau eram părintele izbit deodată de descoperirea că fiica lui se află într'o dramatică situație personală?... Eram la teatru, sau eram în dureroasele culise ale vieții?... Cred că acest ciudat sentiment de nelămurire se insinua, în felurite chipuri și proporții, în cei mai mulți dintre spectatorii tăi... Și lăsând la o parte noianul cărților și al teoriilor, uitând toată filosofia artei, îmi spuneam atunci și-mi spun și azi: iată puterea aceasta care pogoară între noi pare-că din altă lume! Iată *Arta!* Iată ce însemnează a crea, lângă viața reală, cu mijloacele atât de greu de definit ale unui adevărat și imens talent, un continent de viață nou, întocmai cu cel trăit de noi, dar în emisfera iluziunii și sub cerurile artei!

„Dacă vrei să mă faci să plâng, plângi mai întâi tu însuși!“... Ori cât de abil, ori cât de ingenios, am căuta și am izbuti să teoretizăm asupra acestei puteri misterioase: depozitul ei în sufletul artistului este un tezaur ceresc, iar revărsarea și dăruirea lui printre oameni unul din cele mai nobile privilegii ale făpturii omenești!

Trăiai lângă aparatul tău telefonic, cu toată intensitatea, cu toată rățacirea caracteristică și după tot canonul autenticei desnădejdi pe care o încarnai... Boala era uimitor de adevărat înfățișată... Cu atât mai bizară și mai dureroasă era reacțiunea „profesională“ a doftorului sufletesc care trăește în mine...

Cum aș fi dorit ca harul tău să slujească altor situații sufletești, altor idei și sub o altă latitudine morală, desorbită de lanțurile patimei păgâne!

Știi prea bine vechea și inexpugnabila antinomie. Știi prea bine că arta lumii noastre se hrănește din lacrimi și din sânge. Dar, draga tatei, pot fi și, sunt și drame

creștine, pot fi și sunt conflicte uriașe în cari biruiesc poruncile Decalogului, mai este o lume și poate să fie și un teatru unde morala Sfintei Evanghelii să ne dea desno-dăminte, eroi și cunune.

Mai târziu, după seria spectacolelor tale, mi-am adus aminte de spectatorii tăi din Italia și de însemnările cronicarilor cari au salutat ivirea ta, în teatrul italian și în limba italiană. Era o destăinuire pentru toți. Era plăcerea călătorului, dintr'o dimineață de Mai, să întâlnească un boschet fraged și sălbatic acoperit cu un capișon de fragezi și sălbatici trandafiri!

Sunt de atunci câțiva ani. Te-ai întors printre noi și ai așteptat. O, cât ai așteptat, draga tatei, aceste seri ale „Vocei omenеști!“... Câte zile, câte săptămâni, câte luni de chemări, de făgăduințe, de amânări, de comedie administrativă, ca răspuns la cererile și la așteptările tale! Un an întreg, am adăstat și eu, în chilia mea de la Chișinău, o veste de bucurie, într'un șirag de contramandări și de dezamăgiri

Ai dovedit, din capul locului, cu debutul tău în *David Cooperfield*, că ești o preursită și că teatrul va fi căminul și rațiunea vieții tale. Ai confirmat mai târziu, și la noi și printre streini, că un talent dramatic excepțional trește în pieptul tău. Cei de printre noi cari au observat jocul tău au scris cronici însuflețite, cu aprecieri și mărturisiri, primejdioase prin aceea că lăsau prea mult gol și prea multă distanță între tine și altă lume. Reprezințațiile „Vocii Omenеști“ ți-au adus noi elogii, noi salutări entuziaste și, din păcate, încă odată, aceleași afirmări menite să cășuneze tainice gelozii și dușmăanii...

Te-ai născut, draga tatei, în casa unor oameni, închinați fără șovăială, credinții în Iisus Christos și slujirii Lui. Ești fiica unui teolog și preot. Când am înțeles că Dumnezeu ți-a dăruit această binecuvântare a puterii dramatice, am intrat în multă grijă și m'am întristat. Cu viața ștearsă și retrasă pe care o trăesc, cu strădania mea dureroasă să nu mă depărtez de la pravila Mântuitorului, cu haina mea eclesiastică și cu misionarismul meu de toate zilele, cum puteam eu să urmăresc pașii tăi, în lumea teatrului, și cum puteam să te ajut în cariera ta?... Este una din durerile vieții mele și una din ispășirile ei că trebuie să stau legat și neputincios „față de luptele tale și față de adversarii tăi, mascați și nemascați“.

Din colțul meu sihastru, văd și înțeleg cu durere ce este viața celor ce trăesc în teatru. Dacă au fost vreodată aiurea de cât în imaginația lui Théophile Gauthier, zilele și faptele eroilor din *Capitaine Fracasse* ele au apus pe vecie. Câtă concurență, adeseori biruită pe căi piezișe, câte intrigi, câtă înfruntare a tuturor virtuților creștine se ascunde — de multe ori — în viața unui biet histrion! Cu cât este mai lipsit de focul sacru, cu atâta va căuta să fie mai abil în bătăliile cele nevăzute, din anticamerile directoriale și din culise! Ce putea să facă pentru tine tatăl tău, când el, într'un timp de peste treizeci de ani, de când a început să aibă un nume în literatura românească, și-a interzis orice cărdășie, fie chiar literară, orice acțiune politică și orice mercenarism?

Am ajuns să întrevăd, într'un târziu, că porți un nume oneros și aducător de prigoană. Ești fata mea! Să mă ierte Dumnezeu, dar mi s'a părut, nu de mult, că nedreptățile pe cari le înduram erau calculate să treacă dincolo de tine și să nimerească în pieptul părintelui. Ce să mă fac!... Literatura mea creștină, convingerile mele prea constante, munca mea prelungită, rezerva și izolarea mea, preoția și teologia mea... au răscolit multe suflete cu noroi la fund și mi-au ridicat multe și nedomolite dușmăanii. Erai lovită tu ca să simt eu! Trebuia să ispășești tu literatura și atitudinea mea! Cu

durere trebuie să însemnez că sunt oameni cari, în fiica demnă, răbdătoare și plină de talent au căutat să lovească pe autorul „Caligrafului Terțiu“.

Înțelegi tu : toate aceste probleme și dureri se svârcoleau în mine, în seara aceea de artă înaltă, când dovedeai și prietenilor și onctuoșilor tăi protivnici, că piedicile ce ți se pun în cale și carantina cu care ești onorată atât de statornic însemnează și pornesc dintr'o conjurație revoltătoare.

Dar, draga tatei, această lume, văzută și nevăzută, deghizată sau brutal inimică pe care trebuie s'o înfrunți cu dovezile talentului tău poate că are o amară dreptate... Ce nenorocire a voit să aduci cu tine, pe lumea aceasta, aurul darului autentic? De ce — glasul tău atât de scormonitor și de subjugător de inimi?... Pentru ce devinația aceasta superioară, în jocul tău, și măestria de a reda întocmai durerile cu cari ne împovărează Dumnezeu?... De obicei, ne mulțumim cu o abilitate exterioară și cu niște interpretări cari lasă pe actor la rece, iar pe spectator îl ajută să digereze. De unde această rară cutezanță de a mă face să uit că sunt la teatru și de a mă târî, după tine, în vârtejul simțirilor și al nenorocirii cu care tu te lupți pe scenă?

Draga tatei, nu iertăm niciodată pe artiștii prea mari... Sau, mai exact, așteptăm să-și termine turburătoarea lor solie, printre noi, ca pe urmă, despovărați de geniul lor, să ne grăbim să le arătăm imensa noastră admirație, prin statui și prin mauzolee.

Este jalnică soarta unui artist, pe lumea aceasta. Este cu atât mai jalnică, cu cât artistul a pornit mai din inima misteriosului filon al harului negrăit! Vei răbda, vei suferi, vei înghiți adesea exasperarea de a vedea cum îți iau înainte fericiții posesori ai „erzațului“.

Draga tatei, aici aș vrea să fii nu numai copila mea, dar și ucenica mea! Durerile lumii acesteia sunt povara blestemului celui dintru început.

Povestea ta, a mea, a tuturor... acum și în viitor este povestea cu obârșii din Sfânta Scriptură. Pretutindeni pe unde sunt oameni, așezări omenești, viață zisă civilizată, proces social, știință, artă și inimă descumpănită — așa cum o știm din istoria oamenilor și din experiența fiecăruia — pretutindeni, durerile, dezamăgirile, nedreptățile și viața amară pe care ne-o facem unul altuia sunt în veci aceleași.

Există, numai o scutire! Se află o singură mântuire! Avem o singură puțință să deslegăm pravila blestemului și să lecuim urmările veninoasei mușcături a Șarpelui primordial.

— Dragă tatei, un singur adăpost, un singur refugiu, o singură răscumpărare aflu din lumea aceasta, de sub tirania durerilor obștești și personale: Este adăpostul, scăparea și răscumpărare Mântuitorului.

Ori cari vor fi izbânzile tale viitoare, suferințele tale vor fi tot atât de mari, dacă nu vei stăruia să cauți pe Iisus Christos și nu vei învăța zilnic cum sporesc, mângâierea și puterea, la picioarele Lui! Mai mult de cât atât: Mergând zilnic, cu durerile tale, înaintea Domnului și arătându-i pasul tău, și stăruința în rugăciunile tale și împresurându-L, ca văduva din Sfânta Evanghelie, vei ajunge să dezarmezi, în chip misterios, pe adversarii tăi, vei sfărâma, pe nevăzute, conjurația din jurul tău și vei face, spre uimirea ta, verificarea minunatului Psalm 91:

„Cu ochii tăi vei privi și vei vedea răsplata celor fără de lege. Căci tu întru Domnul ai pus scăparea ta. Pe cel Prea Înalt făcutu-l-ai locul tău de adăpost. Nici o năpraznă nu va da peste tine și de cortul tău nu se va apropia nici un zăpor. Căci îngerilor săi, Domnul le va porunci să te păzească în toate căile tale; te vor ridica pe

mâini, ca să nu se isbească de piatră piciorul tău. Călca-vei peste leu și peste viperă, călca-vei peste pudul de leu și peste balaur“ (Ps. 91, 8—13).

Nu se află mai-mărimă pământească, nu se poate înalt dregător, nu există patron ocrotitor și împărțitor de oratorie și de favoruri care să întrecă pe acela pe care-l găsești, în fiecare seară și în fiecare dimineață, la căpătâiul tău, dacă îl chiemi cu tot dinadinsul și din toată inima ta .

Ai avut poruncă să vii, printre noi, cu solia aceasta de artă și de suferință. Toți cu toții suntem misterioși trimiși aici în lume, ducând fiecare, fără să înțelegem și foarte felurit, poruncile și poverile noastre.

De ce ? Cum ? Cu ce scop ?... Nu știm să spunem de cât atunci, când — școlari, smeriți și curați cu inima — învățăm cu docilitate și repetăm lecțiile propuse nouă de Sfânta Biserică, întemeiată de Iisus Christos, pe pravila Sfintei Evanghelii și pe temelia jertfei Lui.

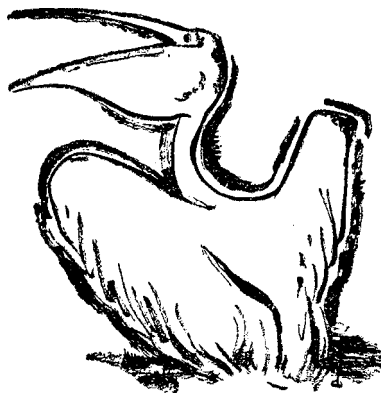
Dar iată argument minunat ! Dar iată verificare glorioasă ! — Cine primește, crede, iubește, și rămâne devotat până la moarte învățaturii și trăirii întru Iisus Christos, acela a biruit lumea aceasta, a înfrânt răutatea și dușmănia ei, a supus desnădejdea și a spulberat obsesiunea sinuciderii.

„Pentru că sunt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici ce este acum, nici ce va să fie, nici puterile înălțimii, nici puterile genunei și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Iisus Christos, Domnul nostru. (Romani 8, 38—39).

Dacă este un adevăr elementar, scris în paginile dintâi ale Sfintei Evanghelii : „după roade, trebuie să judecăm bunătatea pomului“, apoi el își găsește fericita lui explicare, tocmai aici : Din binecuvântata noastră eliberare sufletească pricepem valoarea și dumnezeirea legii Mântuitorului.

Dragul tatei copil, nimeni nu poate să-ți dea, pe lumea aceasta, a doua zi de izbânda ta de artistă, un dar mai mare și mai salutar decât darul pe care ți-l dă tatăl tău :

Ori ce va fi să fie cu cariera ta și cu afirmarea puterii tale — aici în patria ta, sau pe depărtate țărături streine — dezamăgirile meseriei, amărăciunea vieții, gelozia confrăților, feluritele obstacole zilnice, sfâșierea inimii și roua lacrimilor vor fi tovarășii tăi de carieră. Ci tu, draga tatei, înțelege, stăpânește și împacă-te cu toate, citind zilnic în Evanghelia Sf. Ioan : „In lume, aveți turburare; ci îndrăzniți, eu am biruit lumea !“ (Ioan 16, 33).

P O E S I I

DE

ADOLF MESCHENDÖRFER

BUCEGI

Din adâncuri purpurii, isbucni urlând taurul fumegos,
Scoici și iarbă de mare în barba cenușie,
Spumă de foc picurând din nările măloase.
Repezit în sus de pumnul mânios al lui Dumnezeu -
Zace, încremenit în valuri de nouri, de o sută de mii de ani.

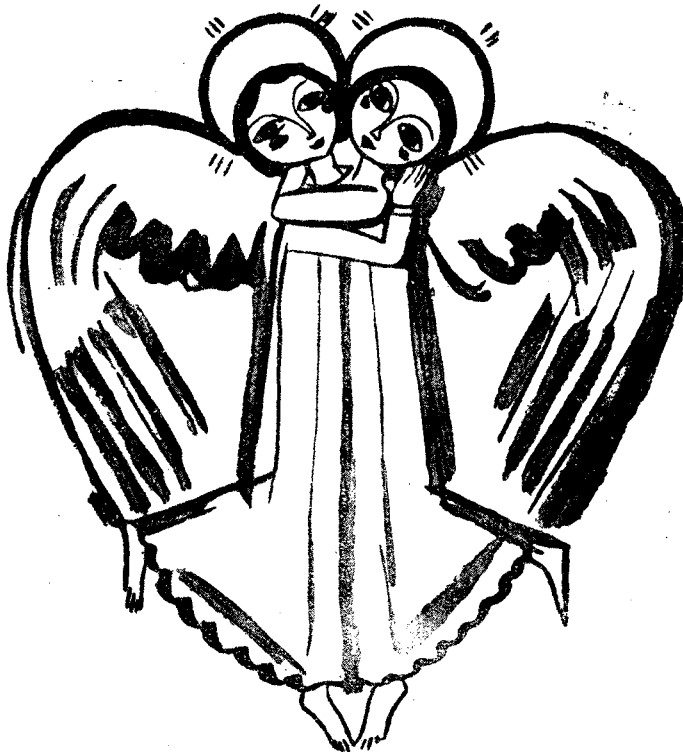
ELEGIE TRANSILVANĂ

Altfel foșnesc fântânile. altfel se scurge timpul aici.
Curând îl cuprind pe uimitul băiat fiorii eternității
Bine clădite în cavouri, putrezesc oasele părinților.
Șovăitoare bat ornicele, șovăitoare se fărâmă piatra.
Vezi stema pe poartă ? De mult veșteji mâna.
Popoare veniră și merseră, chiar și numele lor pieri.
Însă țăranul credincios seamănă în cosciug,
Își taie din el grâul, stoarce din el vinul.
Altfel e aici vântul de Martie, alta e aroma fânului.
Altfel răsună aici cuvântul despre dragoste și credință vecinică.
Gură roșie, prieten unic iubit al multor nopți,
Păli fruntea tânărului, pe care o bronză amiaza,
Il coapse ca puternica moarte cu miros amețitor
Ca în amurg verzui, stejarul cu proverb înțelept.
Metalic ca stelele urcau anii.
Ah, de pe-acum e Septembrie. Incet se înclină drumul

RUGĂCIUNE DE JERTFĂ IN DELPHI

Ascultă-mă, strălucitorule zeu!
In plasă de aur — fiica mea o împleti —
Îți aduc în dar această pereche de porumbei dragăstoși.
Dă tulburatului copil veselia,
Dă-i înapoi purpura obrajilor.
Căci numai greu se desface din mâinile sale
Solii duioshi ai celei din Cypru.
Ei și lui Eros, băiatului viclean,
I-o destinase săraca.
Vai de-l voi prinde pe netrebnicul perfid,
Care mi-a adus jalea în casă,
Ii prind de chică bucelele de aur,
Ii învinețesc spatele, îi rup săgeata!
Strălucitorule! Privește, cu acest toiag
Am scăpat de hoții din Chryso,
Căutai tremurând cu făclie de rășină
In prăpăstii înfiorătoare sanctuarul tău.
Așteptai după aceea cu porumbeii mei
— Cei mai dulci pe cari ți-i jertfește dragostea —
Pe trandafiriul Eos și numărăm orele:
Poate, tu bunule vei consola
Pe bătrânul care se tânguie și vei vindeca nebuna fetiță,
Dăruindu-i iarăși râsul argintiu.
Și căderea de argint a dulcii palavre.

Din limba germană de ȘTEFAN BACIU

S T R A N A

DE

LADMISS ANDREESCU

(Urmare și sfârșit)

Bătrâna s'a rezimat o clipă de pălan, să nu cadă. Că i-a venit un fel de negură pe ochi... Când s'a trezit din amețeală, a socotit o clipă să se întoarne din cale, dar repede o vrăjmășie aprigă i-a pus stăpânire pe suflet, trupul pușintel i s'a umplut de ciudă și a hotărât nestrămutat :

— Doar n'o fhi Hulpănoaia tartaonu' satului!...

Poarta popii Ion este mare, de stejar și încătărămată în niște ziduri înalte și lungi. Bătrâna Iobului s'a oprit o clipă să răsufle și să-i mai iese năduhul din piept. Apoi, după ce și-a făcut de două ori două cruci mari cu dreapta, a bătut cu stânga în poartă. Doi dulăi au hărmălăit viteji și au prins să muște din pieterele de sub poartă până ce o gură grea de om, i-a alungat.

— Care-i acolo ?

— Eu, maică, abia a putut să sufle bătrâna, — eu, Iștina Iobului...

Argatul — era un fecior de-al lui Băscău din cei treisprezece cu cari îl dăruise Sfântul — vorbea cam pe nas și se uita cu ochii cruce. O recunoscuse repede și-i deschise...

— D'apăi ce-a fhi cu dumneata bătrâno p'acilea?... Că nu prea țî-o călcat picioru' în pragu' părintelui...

Bătrâna oftă, lasă capul pe-o parte ca să pară mai jelnică la chip, își trase cârpa mai pe frunte și-și sbici ochii neplânși, cu podul palmelor.

— Ce să fhie mamă... ori, care ești d'al lui Băscău ?

— Care să fhiu ? Vichentie.. Vichentie, al treispelea..

Bătrâna se întunecă de tot la chip. După întâmplarea de acasă cu iepurele, acu-i eși în cale al treisprezecelea copil al Bășcăului, care mai este și ponciș la privire... Mare năcaz !... Totuși, își înghiți îndoiala și grăi miorlăit :

— Ce să fhie mamă Vichentie ? Ia, am niște trebi cu domnu' părinte.

— Te gați de groapă babo, proroci argatul, rânjind cu dinții stricați parcă i-ar fi fost gura o gură de iad... Apoi se opri deodată din râsu-i strâmb și hotărî repede:

— M'oi duce să-i spui servitoarei... Că popa-i sus și se supără doamna priorțeasă dacă intru în căși că — vezi — miros a grajd. Apoi sbieră spre cuhnă: Chivă: hei Chivă, o vint bătrâna Iobului..

Argatul va fi auzit vreun răspuns, că a urcat două trepte și a pătruns în cuhnă... Parcă l-a văzut, ori i s'o fi părut cum a strâns fata în butucii mâinilor, de ușe ?!... Dar un chihotit tot a ajuns la urechile ei vechi... Apoi Chiva a sbucnit pe ușă, roșie și veselă și a strigat către ea în trecere :

— Ce-i tătăișe ? Tot n'ai murit ?

N'a avut vreme să-i dea răspuns, că fata s'a dus pe ușă, în cășile cel' de sus... Și ea, bătrâna Iștina Iobului, a rămas singură lângă un pălănuț peste care se întindeau frunze verzi și flori mierii de zorèle...

Popa nu se grăbea să iasă în întâmpinarea ei. Bătrâna se gândea cum să-l iee, cum să-l întoarcă, pe ce vorbă să-l îndulcească ?

Să înceapă cu șteagul bisericesc, șteagul cela de i-a spus că l-a lucra ea pân' la pâruseț...

Să-i amintească de plevilă, că-i pe-aproape și popa Ion are lipsă de brațe la plevilă : și-i și strâns la pungă... Să-i zică de locul din Brinchini pe care-l lucră Ion, feciorul ei, în parte ?... Să-i amintească întâmplarea cu burlincu' lu' Cica țiganul, de i l-a arătat ea bătrâna Iobului că-i șchiop și că are bubă rea la șold ?... Să-l poftească acasă să-i facă o feștanie, că Ionu ei, hăi, de când nu s'a mai vrednicit la asemenea sfântă treabă ?!...

Da, parcă mai bine ar fi așe.. Așe să-i zăcă: — Domnule părinte, ași vrea să vi pân' la noi, în capu' satului, să ne citești din cărți pentru păcatele aceste, multe și răle...

— Ce-i, bătrânico ?

Popa Ion o bătu pe umeri fără ca ea să-l simtă că s'apropie, cu gândurile ei risipite și necăjite...

— Ce-i, lele Iștină ? Cu ce năcaz prin tină, cu bătrânețele dumneta, glumi „domnul“ părinte.

— Ce să fhie ?... D'apăi chiar năcazuri, părinte.

— Dar ce necazuri așa de aspre te-au putut îndemna să iei greul drumului în spate, până la mine ?...

Bătrâna a uitat de toate gândurile orânduite cu plan înainte. S'au topit toate undeva, nici ea nu știe unde — și gândurile cu șteagul pân' la pâruseț și cu plevila și cu locul din Brinchini și cu burlincul și chiar cu feștania, batăr că era gând legat de cele sfinte'n plinirea lui. De aceea îi dădu drumul vorbeii, a ușurare...

— Ce năcaz ? Parcă dumneata nu ști ?... Da', eh !... Rea-i lumea... Ii rea părinte, de mă tot minunez cum de o mai cuprinde drăguțu' de pământ... Că eu îs, ia, o bătrână... Și ce-o fhi având cu bătrânețele mele Picu judele și dascălu' Donului și vormanu' Bontii... Și ierte-mă chipul dumitale — ce-i fhi având cu mine, părinte ?

Popa Gurgui voi să-i răspundă a mirare, dar bătrâna, pornită pe sporovăit și descărcat năduhul, nu-i dădu răgaz să scoată pic de grai.

— Că mie mi-ești nepot un pic... Doar mumă-ta Mărie mi-a fost văruiță bună de mamă... Și Iștinei Hulpănoaiei știu că debunăseamă nu-i ești pic de neam. N'ai sânge de-al ei nici cât picu' de rouă pe gătate sub arșița dimineții... Și toți mă juruiți strâmb ca să mi-o luați...

Popa abia când a auzit de Hulpănoaia, a înțeles că durerea bătrânei este una mai veche. Socoti c'ar fi bine s'o mai lămurească odată, cu toate că încercase treaba asta, fără isbândă, mai zilele trecute. Dar Iștina continua ca vârtejul pornit fără chip de oprire :

— Că iepurele, e drept, e un făcut părinte, să-mi sară în picioare de cum pornesc la astă treabă creștinească... Da' gândesc...

Preotul se minună tare și încercă prilej de scos din încurcală :

— Ce iepure, lele Iștină ?

— D'apăi strana, domnule părinte !

— Strana, strana... Dar despre ce iepure e vorba ?

— Strana și cu Hulpănoaia... Da și sarsailă cu urechi... Cum trec pragu' tușt !.. în cale... Doar micuțu' cel cătrănit îl scoate așe, pe negândit 'n cismele mele, de cum pornesc să-mi scot dreptu' la strană...

Preotul n'a înțeles mare lucru din vorbele bătrânii și nici nu și-a bătut capul prea mult ca să înțeleagă ceva, dar ca s'o înbune — că haba prinsese să se roșească la chip și să stropească roată în jur — o luă cu încetul.

— Stai, stai s'o ducem domol...

— Stau, cum să nu stau ? se ocoși bătrâna. Stau, vezi bine doară.

O, cum i-ar fi zis vreo două vorbe grele popii, dacă nu s'ar fi gândit că-i paznic în casa Domnului !..

— Aaaașa, se bucură el. Dumneta, lele Iștină, zici că strana-i a dumneta...
Buuun...

— A mē-i.

— Stai.

— Stau...

— Dar dumneta ești creștină de-a noastră, nu ?

— Îs. Îs de cind-îs și'oi fhi pân'oi trage către Nandrea, părinte...

— Bun și asta leleo...

— Bun, vezi bine...

— Și creștinii au biserică nu ? scociorî popa în creerul înfierbântatei bătrâne.

— Au, cum nu...

— Și biserica are strane, au ba ?

— Are strane o lăsă mai moale bătrâna.

— Vas' zică stranele-s ale bisericii...

— Or fhi, dē, abia șopti Iștina Iobului care începuse să simtă că popa, cu vorba lui, vrea s'o înbune și s'o facă să-și piardă strana.

— Și dacă stranele-s' ale bisericii, consiliul paarohial hotărăște ce-i de făcut cu ele...

Aici bătrâna se bucură să nu se mai potrivească cu gândurile popii Gurgui.

— Nu. Că stranele nu-s ale conțiliului... Stranele-s' ale oamenilor—cele din'inte; și ale muierilor: cel'dinapoi... Eu așe știu...

— Bine, dar acolo trebuie să fie un grijitor. Biserica nu-i numai a unora.

— Nuuu... că vin toți.

— Și cine are grije de biserică, orânduiește și treaba stranelor. Că pe banii dela licitație se fac îndreptări și curățenie în biserică. Asta se cheamă că tot pentru noi se cheltuiește...

— Și eu dau bani...

— Dai. Dar nu dai cât Hulpănoaia.

— N'am atâta. Dau cât am dat de când mă știu părinte.

— Ei asta e... Dar acum viața s'a scumpit. S'au ridicat prețurile și la strane.

— Aceea nu se poate, părinte. Strana nu-i marfă din boldă... Strana-i strană pentru oameni și muieri... Dau cât am dat și pân' acu'.

— Vezi, d'aceea ți-a luat Hulpănoaia strana. Ea a dat mai mult. Era dreptul ei s'o ia...

— Ba-i dreptul meu, se aprinse bătrâna. Că am îmbătrânit în ea...

— Ba-i al ei după lege...

— Ba-i al meu... Legea-i strâmbă...

— Na, cu dumneata cin' se poate înțelege ?

— De bună seamă numai cei drepți, că eu nu umblu cu strâmbătate.

Popa Gurgui, supărat și obosit de-atâta vorbărie degeaba, tăcu. La dreaptă vorbă puteau să-i lase strana... Dar nu era în puțința consiliului să facă un asemenea lucru. Nici el, popa, nu are putere. Numai Iștina Hulpanului de-ar vrea să i-o lase cu înțelegere.

— Uite cei lele Iștină... Mergi Dumneata la Hulpănoaia și vă înțelegeți...

— Eu ?...

— Dacă vă ajungeți, noi nu zicem nimică împotriva.

— Eu nu merg la satana...

— Fă cum socoți, se supără preotul care, fără altă vorbă, păși spre casă.

Bătrâna rămăsese un pic locului, apoi porni și ea, spre poartă.

Când să cotească hudița la podul de dinjos de Gureț, îi eși ca din pământ, satana. Iștina Hulpanului venea domol, ferindu-se de tină, îngândurată. Bătrâna se hotărî nici să n'o bage în seamă, dar când fu la doi pași de ea, fără vrere, se opri, se înfipse bine pe picioare și descătușă chemarea care o sugruma :

— Iștină, tu...

Femeea strigată se opri și încercă un zâmbet.

— Ce-i, tătașe ?

— Da' ce-ai tu cu bătrânțele mele, Iștină ?

— N'am nimică. Ce să am ? rânji burduhănos a Hulpanului.

— Ba ai. Că de n'ai avea, n'ai intra în strana mē...

— Cum, în strana dumneata ? se nimi pe sub sprâncene cealaltă. Eu doar plătesc pentru ea și am câștigat-o cu legea la lițitaț...

— Ii fhi câștigat-o tu, da' să ști că legea e strâmbă și eu nu ți-o las nici moartă... Uit' așe...

Bătrâna svâcni înainte furioasă, trecu vânt pe lângă Hulpănoaia și se pierdu la colț.

Dar în minte i-a încolțit gândul cel mare și necruțător...

II.

...Și s'au pornit urgiile.

Plouă de-o săptămână.

Plouă strecurat și norii se lasă câteodată până ating funtea dâmbului de din

jos de valea Alunişului. De vreo câteva ori, târiile au cercat să se limpezească dinspre fundurile Alămorului, dar o vântoasă jilavă şi repede, tot de atâtea ori, a adus norii la loc, ridicăţi din văile îndepărtate ale Târnavelor, din altele mai apropiate ale Secaşului; mai aprigi, mai neînduraţi, mai buretoşi ca înainte.

În capul satului, grădina Picului s'a lăsat cu totul, sub povara umezelii pe o dungă, în apele galbene şi învolburate ale Secaşului; cealaltă grădină, din faţă, a Cârni, vine peste ea, apoasă; şi peste amândouă, a pornit să schimbe rânduiala hotarului parcă tot dealul Sărăturilor, cu viile de sub coastă, cu tot. În atâta învâlmăşală de apă şi hotar dat în rod, doar dunga neagră şi clisoasă a drumului se mai ţine tare să pieptuiască, despărţitoare, miezuinele şi obraţele locurilor devălmăşite de mânia lui Dumnezeu îndelung biciuitoare, măcar că popa Gurgui a făcut lungi şi evlavioase slujbe pentru stăvilirea cerului şi a apelor lui nesfârşite şi nevăzute.

Pe o asemenea aprigă vremeială, nici câinii nu mai ies în uliţe; nu-i vorbă, nici trebuinţă nu mai este pentru folosirea dugoşilor paznici, când paznicul cel mai hotărât este veacul apos şi întunecat.

Doar, rar, câte un rumân se 'ncumetă să treacă drumul la vecinul din faţă cu care de bunăseamă ori va povesti despre toate cele din lume, ori are de trebăluit ceva pentru veacul cel mai bun care va să vie după trecerea apelor şi a burhaiurilor aducătoare de gută şi junghiuri aprige în şele, sau cam pe la genunchi.

Gheorghe a' Creţu Schiaului, luptând cu toată umezeala, a eşit la poartă să închelbe trei scânduri dinjurul unui plomod pe care sfătuesc femeile, seara, când află câte un pic de răgaz, că atâta apă stă să-l ducă în şanţul clocotind rece şi mânios la marginea drumului şi la un stângen de pălan. „Or să putrezească holdele de atâta apă“, gândeşte îngrijorat omul şi ciocăne cuie de şită în scândurile aşezate cu dichis în sprijinul plomodului.

Când Gheorghe a gătat treaba şi s'a ridicat să-şi îndrepte un pic şelele de atâta şezut ciucit, soarele se prăbuşise sub dealul Sărăturilor, iar cerul se făcea tot mai siniliu. Oblit din răsucitura întinderii de oase închircite, omul a venit cu chipul pe partea din potrivă a drumului şi a desprins un smârcăit de picioare greu urnite şi, prin întunericul căzut tot mai greu, parcă a ghicit trupul costeliv şi adus de spate al bătrânei Iobului. Arătarea i s'a părut atât de nefirească, încât cât e el de bărbat, şi-a făcut cruce şi şi-a şoptit a convingere:

— Nici vorbă că poate fhi ea pe o aşè tină şi cu o asemenea vremeială în cap... O fhi fost vrund rumân, sau poate, n'o fhi fost fără o închipuire a mè...

De aceea n'a mai socotit a gândire şi a trecut poarta în curte, să-şi vadă de alte treburi care-şi aşteptau rândul.

* * *

Ion al Iobului a plecat încă de după prânz la ai Culiţii, peste drum, să golească vreo două ferii de vin strânse de vecinătate, cu toţi ortacii de uliţă.

Copiii sunt strânşi în casă, în jurul neveste-si, Ana.

Bătrâna a pândit până i-a venit la îndemână, şi-a tras cismele cele bune, şi-a pus iia şi cătrinţa de duminecă, în brâu a ascuns un cuţit dat bine pe cute de Ion şi-a dat să iasă.

— Da' un'te gaţi aşè, mamă ?

— Ia pân' la Rahila lu' Precup...

— O, Doamne, da' stai aci, că vezi ce veac îi... Cum de te 'ncumeţi p'aşè năcaz de tină şi burhaiu ?

Bătrâna a aruncat crunte priviri în jur și a eșit, fără să dea răspuns.

Ana, noră-sa, dacă a văzut că o fulgeră a mânie din ochi, a clătinat capul cu milă și n'a cutezat să mai zică ceva. Iliuț a prins să scâncească, mamă-sa s'a repezit să-l lule, iar bătrâna s'a scurs, mică și ușoară, pe ușa abia despătată, parcă în teamă.

S'a oprit în curte, a răsuflat din fundul pieptului, a iscodit toate cotișurile să să nu fie cineva și s'a repezit spre poartă. În gârliciul pivniței, la un pas de poartă, s'a împiedicat de mamon : iepurele... Animalul s'a ferit strănutând ca mâțele și a făcut un salt diavolesc într'o parte.

— Aci mi-erai ?

Intr'o clipită, mare întunecime i-a căzut Iștinei lobului, pe ochi. S'a răzimat de perete și a pus capul în piept, desnădăjduită. Când a simțit că o părăsesc puterile, i-a venit în minte un descântec , o vrajă. Nu credea în vrăji fără pe jumătate, dar acum, îngrozită de o năvală de gânduri negre, a bolborosit descântecul, tremurând din toate mădularele.

*Mă dau cu satana,
Mă dau cu duhul greu,
Să-mi fie sângele,
Să-mi fie viața,
Să-mi fie chinul,
Intunecimi de iad ;
Doar s'o nimeri
Doar m'or isprăvi,
Pustiuri și jele,
De dureri nevrute,
De dureri durute.*

Descântecul i-a dat dintr'odată, ca eșite dintr'un isvor de păcură, puteri și gânduri mântuitoare.

Iar i-a eșit în cale piaza... Și încă tocmai acum... Tocmai acum când — ca alte dați — pornea să-și ia dreptul ei, al ei de când lumea... nu al altcuiva... Nici al Hulpănoaiei.. nici al popii, nici al judei...

*Doar m'or izbăvi,
Pustiuri și jele,
De dureri nevrute,
De dureri durute..*

Cu buzele alb-vinete înșiră cuvintele aproape fără să le prindă înțelesul. Iar gândul, eh, gândul ei...Dreptul ei, de când se știe; al ei... De când maică-sa s'a știut... Și bunica... Și tot șirul de moși-strămoși știuți au ba... Dar dacă iepurele acest' îi diavolul trimis înaintea ei de inima dușmană a Iștinei Hulpănoaiei ? Dar, dacă e inima ei ?... Da, așa trebuie să fie... Să-i ucidă inima...

*De dureri nevrute
De dureri durute..*

Descântecul curge negru, în neștire...

Să-i ucidă, de bunăseamă, inima... Cum de n'a luminat-o mintea până acum ?

Cum de n'a luminat'o Dumnezeu?... Ce Dumnezeu?... Dacă era vorba de Dumnezeu, n'ar fi lăsat spurcăciunea Hulpănoaiei să-i stee în cale de câte ori a făcut pornire la treabă, după dreptate... Dar, fhie, că mai mult nu i-o mai sta în cisme...

—Ptru-țu... ptru-țu... ptru-țu...

Bătrâna Iobului s'a aplecat ușor spre iepurele care, fricos, se îngărmădise în colțul cel mai întunecos al ușii dela pivniță.

— Ptru-țu... ptru-țu... Tragi la 'ntuneric, ghiavole... Te mână acolo Hulpănoaia... Ptru-țu... ptru-țu...

Tocmai când a socotit că-l poate prinde mai la strâmtoare, iepurele a sărit elastic, printre uscatele mâini ale babei și s'a șters pe potec, în curte.

— Ptru-țu...

Bătrâna s'a repezit după el. Iepurele a mai făcut un salt, dar ea a pășit în tină, cu nădejde.

— Ptru-țu...

Necuratul cu urechi s'a aruncat peste o mocirlă, pe o piatră veche, dreaptă. Bătrâna a făcut încă un pas, dar a călcat greșit în tină. Și-a adunat toate puterile și, repede, s'a aruncat cu tot trupul peste animalul încolțit de glod și avântul prădalnic al femeii.

Lupta a fost scurtă.

Prins de gușă cu o mână și cu cealaltă de ceafă, iepurele s'a sbătut amarnic și cu ghiarele dinapoi a sfâșiat carnea uscată de pe mâna care-l înăbușea sub gât. Dar Iștina Iobului nu a simțit nici durere, nici obidă... Numai o mare fericire, o mamonească fericire a pus stăpânire și pe sângele și pe mintea și pe sufletul ei... Strângea bine iepurele, care aproape înăbușit, nu mai putea să miște. Apoi a scos cuțitul dat pe cute de Ion, fiu-său și sigură, cu mâna fără tremur, cu ochii stielând și rânjind sălbatic, a înfipt adânc lama ascuțită în blana albă. Sângele vietății, sbătut și gălgâit, a stropit-o pe haine, pe obraji... Sângele acest, în țâșneala lui aprigă, o ardea și se amesteca, roșu și cald, cu sângele ei, scurs pe mâna mai înainte însângerată. „Sânge de drac“, a gândit și, repede, cu scârbă, a aruncat mortăciunea într'o traistă...

— Oar' ce tot înoși în tină, mamă ? s'a mirat noră-sa Ana, eșită să ia un cânceu de apă dela fântână.

— Ia...

Bătrâna a borborosit ceva și s'a strecurat fuga-fuguța pe poartă, topindu-se în smârcurile fără fund ale drumului, în ocrotirea întunerecului. Era veselă. Era fericită. Era biruitoare... A, să vadă ea Iștina Hulpănoaia, să vadă... Tot ea... Tot bătrâna Iobului îi mai deasupra... Tot ea... Ehe !..

Pășea greu, luptând desnădăjduit cu tina, cu bătrânețele, cu traista în care vârâse, sub iepurele încă nu de tot mort, un clește și un ciocan, furate din șoprul lui Ion, fecioru'său.

Când a ajuns în dreptul casei Schiaului și a bănuțit umbră de om în poarta neagră de ploi, bătrâna a tăiat calea peste șleaul tinei și s'a strecurat, grăbită, pe lângă ziduri, cu teama c'o va opri cineva din calea apucată.. Dacă s'ar potrivi acum, acum când ea a pornit luptă fără chip și gând de întoarcere, dacă s'ar potrivi cineva s'o oprească și să-i caute în traistă ? Gândul a venit iute, dar iute s'a dus. Nimeni nu mai avea putere... Spurcăciunea-i moartă aci sub mâna ei... Și cu ea, moartă-i și puterea Hulpănoaiei.. S'au dus și piedicele și pricinele popii Gurgui, sau ale judei Picului, sau ale dascălului Donului.. S'au fost dus toate.. Mai tare-i ea... ea, a necăjită, a fu-

rată de dreptul ei bătrânesc, lăsat ei din veac poate, de tot neamul femeesc al Iobului... al celui dintâiu Iob care-o fi trăit el cândva, de mult, pe aici, prin acest sat uituc și nătâng la dreptul unei femei bătrâne...

Acum-acuș o să intre în biserică... O să intre ca un Hristos în Ierusalimul dreptății pentru care a pățimit, sau ca un stăpânitor în măritele cetăți ale Alicesăndriei lui Makedon împărat, cum buchisise într'un ciaslov, de mult, în anii uitatei ei tinereți...

O să intre...

Dar tina, tina asta prea cleioasă și neagră și grea — grea ca tina, Iștină hăi... — trage către pământ, o îndeamnă la popas. Și ea este doar la cap de drum, la început...

În traistă iepunele s'a mai smucit odată, în luptă cu moartea. Smucitura a fost neașteptată, iar traista a lunecat de sub brațul bătrânei, improșcând glod apos dintr'o băltoacă... Femeea s'a repezit peste ea, cu inima svâcnindă, că i s'a părut că-i fuge iepurile — că fuge mamonul... „Are nouă suflete, ca mâțele” a gândit, când s'a văzut cu comoara sub braț. Cu grije mare s'a cocârjit peste ea, a prins-o cu amândouă mâinile și a stat așa, într'o metanie lungă făcută întunericului și pământului, răsuflând a odihnă... Apoi, s'a ridicat pe cât a putut de dreaptă și cu îmbătrânita ei dârzenie a pornit, hotărâtă.

A trecut de bolda Domnarului... La crucea dela răspântie nu s'a oprit... Nici nu s'a închinat măcar, așa cum până acum a făcut o viață întreagă. O frică nebunească fără samăn, a împins-a înainte... A ajuns la podul de peste Șecaș... Ploaia ciupea pânza apei în picuri mulți și domoli. Bătrâna s'a răzimat de pervazul podului ca să răsuflă un pic, dar năluca iepurelui i-a sărit înainte primejdiosă... Sau o fhi fost chiar mamonul ucis? A pipăit cu oasele uscate ale degetelor, povara din traistă. Degetele s'au înfundat moi, în năclăiala de sânge și păr a animalului ucis. Era acolo.

— Vezi, Doamne; tot năluca a fost.

Bucuroasă, a pornit cu genunchii tremurând și de oboseală și de frică... A urcat Gurețul cu greu : de tină, de povară și de urcuș. La primărie era întuneric. Peste drum la casa dascălului Donu, o lumină veselă împungea rece dintr'o fereastră. Bătrâna s'a ferit din calea luminii. Pe lângă zidul casei, s'a strecurat înainte. Căuta întunericul, fratele ei bun de acum, de primejdie...

Când a ajuns la poarta mare de stejar, abia a mai putut să urce cele trei trepte care o despărteau de privarul bisericii.

S'a întins gâfâind, spre policioara pe care știa că se păstrează cheia cea mare a ușii. A luat-o. Fierul îi ardea degetele... Și ce grea e cheia asta, a gândit... A orbecăit mult, nemulțumită, șoptind frânturi de rugăciuni amestecate vinovat cu diavolești descantece...

Pe uliță, a trecut cineva. Bătrâna a rămas stană de piatră.... Umbra de pe uliță a cercetat cuprisul, prin firongul ploii, spre ușa bisericii, dar debunăseamă nu a dovedit arătare bunăitoare, că a pășit în drumul ei, înainte... Bătrâna a răsuflat ușurată și odihnită parcă un pic, apoi a luat trudnica și vinovata-i muncă dela cap. Prea grea cheia... Și broasca ușii greu de nimerit cu mortăciunea în brațe... Mai mișcă?... Nu. Nici vorbă... S'a dus Hulpănoaia, cu puterile ei diavolești.

În sfârșit, după mare chin, a dat peste locul potrivit cheii și a răsucit odată...

Federile broaștei au sunat prelung, a durere.

A mai răsucit odată...

Tipătul s'a înnoit mai înfricoșetor.

Cu sufletul la gură bătrâna Iobului a apăsat pe clanță. Ușa s'a urnit în lături și ea, strigând neunsă... „Toate au prins graiu”, gândi cu spaimă bătrâna. Dar înapoi nu

s'a dat. A pășit înăuntru. A aprins o lumânare. Lumina rece și puțină s'a lipit de chipurile sfinților, greu ca o cocă.... Sfinții au căscat ochii mari și sperioși spre bătrâna care venea să le supere somnul în puterea nopții.

— Ce vă holbați așe ? s'a răstit la ei. Cu voi n'am nimică.. Am cu Hulpănoaia, care mi-a furat strana mē, așa să știți....

Fără să le mai aibe grija după asemenea scurtă muștrare, s'a îndreptat spre strană. Sta parcă stingheră în colțul ei. O aștepta pe ea, pe stăpâna ei, pe cea din urmă din șirul stăpânelor Iobului. O aștepta cuminte și liniștită.

— Strana mē... a șoptiti și, sguduită până 'n fundul mădularelor, a prins să plângă în ea, plâns fără pic de lacrimă, plâns vinovat.

— Strana mē...

S'a plecat ușor și a început din ce în ce mai grăbită, să-i sărute, cu buzele arse de teamă și grabă, lemnul ros de cari și îngălbenit de vremi....

— Strana mē....

A lăsat traista cu iepurele mort jos, lângă strană, după ce a scos cleștele și ciocanul.

Munca a fost cu sudoare și sdreleli la degetele slabe ale bătrânii Iobului. Dar până la urmă tot a mișcat strana din loc... I-a fost greu până i-a scos colțarele de fier din cuiele care o ținutau de podilă. Acum, cu strana târîtă în mijlocul tindei, odihnește liniștită, senină, ocrotitoare, împăcată cu sinea.

O s'o ducă acasă... Ion o bolmoși el ce-o bolmoși, dar până la urmă, va fi musai să gate și să tacă.. Ea îi este mamă și-i mai mare. Și-apoi Ion... Ce suflet bun, ca pita caldă, are Ion !...

Ișitna Iobului se gândește acum ce obidă va fi pe capul Hulpănoaiei când, mâine, cantorul Cucului i-o bate în poartă :

— Iștină... Tu, Iștină Hulpănoaie...

Hulpănoaia o să fugă iute la poartă, speriată de vorba repezită a cantorului.

— Da 'ce-i cantore ?

— Iștină, s'a dus strana...

— Cum ?

— S'a dus și dusă rămâne... Ai lițitat în vânt Hulpănoaie... că direptatea nu-i cu tine... Și strana s'a dus...

Și când va afla Iștina Hulpănoaia, să vezi mânie pe capu' ei... Și să vezi zdroabă...

— Da 'mi-o făcuși lele Iștină...

Iar ea, bătrâna Iobului, va răspunde așe, a nevinovăție :

— Ce să-ți fac tu, a lui Hulpan.... Că strana-i a mē dela mumă-mea... Și vezi...

Parcă a mișcat traista... Hm !... Mișcat-o ?....

Bătrâna s'a plecat, a luat traista, a mai pipăit odată mortăciunea din ea și a legt-o bine cu baera. A făcut un nod mare și puternic să nu-l mai desfacă nici hărăzuarii.

— ...Și vezi tu Iștină Hulpănoaie, dreptatea ese ca untul de lemn : deasupra. Că gâsca dacă țipi o căldare de apă pe ea, rămâne uscată. ...Și sufletul meu e nepătat... Măcar că am cam meșecat cu ocinașele cu zicerile cele vrăjitoarești.

— Hii, Ișitnă... Hi, la drum c'ai de ce merge..

S'a sculat obosită... S'a proptit cu nădejde în bețele picioarelor, cu celelalte bețe, ale mâinilor, a prins strana de răzimători, iar — minune ! — trupul i s'a învârtoșat că, atunci când a icnit odată, a avut putere să o ridice în sus și să o lase pe umăr așa, de două ori mai mare ca făptura ei costelivă...

Ușile erau date de perete.

Afară ploaia cădea uitată de Dumnezeu... Dar cei păsa Iștinei Iobului de ploaie ? Avea strana cu ea, lângă ea. pentru ea... Și atât era de ajuns.

Bătrâna a simțit o mare căldură în trup, o mare nădejde parcă... Și nădejdea asta îi ținea toate puterile întregi... Pășea tare pe ea cu toate că povara o înăbușea.

Dar ce povară putea să fie strana ? Strana asta, a ei. Ea îi e stăpână și stăpânită. A câștigat-o nu la lițitat ci în fața Domnului, pe bună dreptate și cu cinstit merit... Și un câștig nu poate fi o povară...

A ajuns la poartă.

O amorțeață i-a prins deodată și sufletul și trupul... Cei ? Amorțeață ? Nu. Nu se poate.

A călcat aprig peste cea dintâiu treaptă de piatră dinaintea porții... Sfinții s'au uitat lung după ea. Le sițea ochii. O ardeau între umeri, în spate... O, și sfinții ăștia !... Doar n'or hi toți de partea Hulpănoaiei, ca popa Gurgui... Ca popa ?... I se pare că lucrul acesta se poate... Se prea poate... Popa este doar slujitorul lor...

Să fhie sfinții vânduți ? Sau ea, Iștina Iobului să fhie în păcat ?

S'a oprit lovită de gând ca de un luminos trăsnet... Dar a fost totul doar o clipită care a venit repede, un întuneric i s'a coborât pe gând și a hotărât silnic : sfinții sunt slugile popii și popa e sluga Hulpănoaiei...

Ea ? Ea este stăpâna mare și neînduplecată.

A mai făcut un pas, să mai coboare o treaptă, dar înainte i s'a căscat o prăpastie și bătrâna Iobului s'a prăbușit cu ea, cu strana, cu povara ei peste fire de mare, îmbrâncită de tot potopul de sfinți coborâți din icoane ca la poruncă și învălmășiți în ușa bisericii și din ușe peste ea. A încercat să se ridice, dar mâini nevăzute și tina din șanțul adânc al drumului i-au dat răgaz... A înălțat capul și o mână. Căzuse cu creștetul în smârc. De sus până jos era tot una de tină, dar nu i-ar fi fost de nici un baiu căzătura dacă, așa ca un vârtej, iepurele nu i-ar fi sărit înainte.

— Straița ! a stîgat îngrozită. Și-a amintit că o lăsase în biserică, în graba ei de a fugi cu strana... Cu mare greu a înotat în smârcul apos și afund a șanțului, s'a agățat cu unghile de pietrele aflate pe margine, s'a luptat, a eșit deasupra și a pornit beată să afle straița cu trupul ucis al iepurelui. Când a ajuns la locul știut, straița era goală. Iepurele fugise.

— Imi fură strana... a fulgerat-o un gând. Imi fură strana.

A dat să fugă. S'a împiedecat de pragul tinzii. S'a ridicat din nou să fugă.

Înainte porții s'a oprit buimacă : iepurele târa strana înapoi, spre biserică... Lângă el, umbra puhavă a Hulpănoaiei luase chip de înger și îl îndemna, liniștită, la treaba asta grea și sfântă.

— Nu... nu. Ii a mē... i-a mē... a mē...

A urlat înfiorând noaptea și cu puterile morții și ale întunerecului s'a năpustit prin umbre, liniștită ca un duh al celeilalte Iștine, spre iepurele care o ardea cu ochii roșii, în flăcări.

Din casele vecine câteva umbre de oameni, îndemnate de un țipăt în noapte, descopereau nelegiuirea, înpăimântați.

L U P T A

DE

TEODOR PLOP

Ieșind din viața lumii, amară și compactă,
zvârlindu-mă pe-un Pegas, năvală de furtună,
m'arunc în lupta cea mai adâncă și abstractă.

Cu versul, spadă fină, mlădie, cu sclipiri,
străpung adânc din goană în piept noaptea cea brună,
zburând învăluși în ciudate năluciri.

Nemărginita stepă a liniștei răsună
de goana noastră lungă spre spații ideale;
de umeri îmi atârnă o mantie de lună,

ce fâlfâe, suflată de-a fugii vijelie..
Gonesc ca Frumusețea, muiată 'n văluri pale,
s'o prind, s'o strâng la pieptu-mi, intrând în veșnicie.

Pe podul cu balauri eu nu pot să nu râd
în hohote viteze — mă simt străluminat! —
Ah, să zdrobesc, îmi zic eu, al prozei monstru hâd!

Zmuncind din stânga frâul, mă 'nvârt pe pod pe loc,
trezind c'un dans de ritmuri abisul blestemat,
simțindu-mă, în juru-i, nalt răsucit, un foc..

Fragil sunt pentru viață, dar vreau să 'nfrunt puterea
de bezne infernale, voiu trece stea prin ea.
Aștept! Vibrez de-un singur mai mare lucru: vrerea.

Dar iată-l că apare! Greoiu pe pod se sue,
se 'ndreaptă 'nctet spre mine cu-o îndrăzneală grea,
vrând trupul de nămoluri în calea mea să-și pue.

— De mă răpui pe mine, îmi strigă el ironic,
din toți poeții lumii, vei fi tu cel mai mare
și gloria-ți va aprinde mileniile spornic.

E glumă 'n veacu' acesta să nimicești tu proza?
Eu sunt stăpâna lui neînchipuit de tare.
Dintr'un războiu cu mine nu-ți smulgi tu-apoteoza.

Au mai venit și alții cu spada ridicată,
cu calul plin de spume, vroind să măucidă,
să mă arunce 'n haos cu burta spintecată...

Simțindu-mă mai tare, ei mă rugau — bizari! —
să-i las s'adune-o carte de versuri — insipidă! —
ca și de ei să scrie istorici literari.

Atâta vanitate m'a dezgustat adânc
și cred că dintre oameni nici tu nu ești ales.
Mai bine te întoarce, că altfel te mânânc.

— Eu am ajuns pe-aici din desperare grea,
vreau vieții zbuciumate să-i aflu-un înțeles
și cred că într'o luptă cu tine-l voi afla.

Câți tineri, fizici toți, în palid îmbrăcați,
pe piept cu cruci de sânge — o cruciadă lină —
muriră pentru artă de tine fulgerați!

De câte mii de ani artistul se trudește
de tine să desfacă o formă pură, fină!
L-aud cum, prin milenii, cu dalta te trăsnește

Și tot întregă ești și mă înfrunți ironic.
Nu simți, desigur, cine 's — prostia ta e 'n spor —
că pot să mă deslănțui asupra ta ciclonic.

Aș vrea ca versu-mi tânăr să se sfârșească 'n spice
de inefabil, albe, să tremure ușor,
dar duhul tău nu-l lasă prea sus să se ridice.

Ah, vreau să sting în tine acel fetid orgoliu,
ce risipește 'n vorbe un muzical fior
(și-apoi să cad celebru într'un adânc fotoliu).

Să 'ncepem lupta deci! la el strig mânios.
Se 'nalță să mă 'nghiță cu șapte guri de bezne,
iar eu cu-un vers de flăcări mă plec spre el în jos.

Cu iz de Iad ne 'mbată a 'ntunecimii fiară.
Dar Pegas se ridică pe două vii picioare,
cu coamele lui albe pe zări fâlfâitoare.

Ați mai văzut-o, sigur, — imaginea — prin basme
sau pe icoane sfinte, e-a unui sfânt celebru,
dar eu o simt aevea, cu-avânturi și cu spasme.

Cum țin în pumnul aspru fulgerătorul vers,
de foc fac arabescuri, înțep cu el văzduhul,
ca să 'nspăimânt dihania, în leneșul ei mers.

Și calul meu deodată se-arată dansator,
ca să uimească monstrul, ca să-i vrăjească duhul,
ca, fără înțeleștare, mai iute să-l omor.

Dar monstrul nu se lasă, vrea calul să-mi înșface
de burtă cu-a lui toate guri știrbe și vâscoase;
tip sus de bucurie, primejdia îmi place!

Dar clipa-i crucială, ne poate sfârtica,
să ne trimită hulpav în burți prăpăstioase.
Cred că de-așa plăcere lugubru-ar mai urla !...

Dar calul meu e strașnic, cu ale lui picioare
se lasă 'ncet pe monstru, iar eu încep să-l scriu
cu spada. Ne închide o roșie splendoare.

Sar capetele grele prin juru-ne pe jos,
alunecă copita prin sângele pustiu...
Acest moment, din toate, e cel mai fioros.

Când zorile își lasă pe dealuri raza roză,
cu o șuviță neagră pe fruntea-mi încreștită, —
rătez și cel din urmă cap monstruos de proză

Eliberându-mi drumul, îmi schimb în vers destinul.
cu infinitu'n spadă, urc lin spre-apoteoza,
ce mi-o deschide 'n slavă, gigantică, Divinul.

Apoi brumat de-amaruri, cu ochii-orbiți de vise,
mă 'ntorc domol spre viață, dar viața parcă-i proza,
căci și ea mă primește cu porțile închise...

Avântul în tipare se va înmormânta.
ecoul luptei tot mai încet va răsuna
și chipul meu de vremuri se va tot subția...

UNITATEA CUNOAȘTERII

DE

PETRU P. IONESCU

Este un lucru evident că înainte de a vorbi despre unitatea cunoașterii, să ni se impună viziunea firească a formelor variate care par a nega tocmai această unitate. În articolele noastre anterioare (Cunoaștere și Conștiință. Febr. 1940; Preliminariile Cunoașterii. Septembrie 1940) am căutat să ne apropiem de această înțelegere a cunoașterii sub unghiul unei unități de structură și de funcțiune. Dar pentru obișnuința noastră zilnică, niciodată nu ne este dată cunoașterea sub chipul unei unități. Ci mai degrabă sub înfățișarea unei diversități pe care vom încerca să o schematizăm în cele de mai jos. Înțelegerea procesului cunoașterii sub unghiul unei unități totale (formale și materiale) nu este desigur un lucru nou dar nu este mai puțin o pozițiune a cărei afirmare implică, recunoaștem, o mare răspundere. Sarcina noastră este aceea de a întreprinde examenul *formelor* variate și al *funcțiunilor* diferite pe care le îmbracă acest proces al cunoașterii a cărei unitate încercăm să o arătăm. Diferențierea funcțională se observă și în ceea ce privește *obiectul* cât și în ceea ce privește mecanismul cunoașterii. O atare diferențiere se face foarte curent între cunoaștere și credință, sau între ceea ce vom numi noi *cunoașterea laică* în opoziție, după uzul obișnuit, față de *cunoașterea harică*. Vom schematiza însă formele sub care se prezintă cunoașterea în câteva înfățișări ce ni se par de competență și anume :

1. Diferențieri din punct de vedere strict formal și
2. Diferențieri din punct de vedere esențial.

În prima grupă ni se pare că putem cuprinde următoarele tipuri caracteristice.

A) Cunoașterea imediată, percepțională, de tipul intuiției psihologice obișnuite: corelatul epistemologic al acestei forme de cunoaștere poate fi socotit realismul naiv.

B) Cunoașterea mediată, reflexivă, rațională, logică, deductivă, supusă legilor cunoașterii logice, principiului identității și al contradicției. Corelatul epistemologic poate fi reprezentat aci prin formele variate pe care le îmbracă, în cursul istoriei gândirii umane, raționalismul și intelectualismul.

C) Cunoașterea experimentalistă imediată, de tip „științific“ dar de nivel al scării umane, molare. Este vorba aci în special despre acele cunoașteri care se reduc și au ca referință și instrument imediat organizarea noastră naturală, începând cu simțurile, cu „intuițiile imediate“ cum le numea Bergson și sfârșind în laboratorul complex al intelectului, intelectul „activ“ după expresia celebră a lui Aristot.

D) Cunoașterea experimentală instrumentalistă, fină, pentru niveluri superioare și inferioare nivelului molar, nivelul molecular și interatomic și nivelul macrocosmic. Este interesant de remarcat aci faptul că mintea noastră e obligată, de îndată ce a pătruns într'un nivel ce nu-i aparține, ca de pildă în cel intra-atomic, să renunțe la o seamă din schemele categoriale obișnuite, ca spațiul și timpul sau principiul determinismului strict. Așa se explică de ce se înlocuește vechea viziune a timpului și spațiului clasic cu viziunea relativistă a spațio-timpului iar, recent, cu aceia care reese din noua interpretare a mecanicii quantice, în vreme ce, prin „relațiunile de incertitudine“ ale lui Heisenberg, se renunță, puțin câte puțin, la interpretarea deterministă iar prin „teoria complementarității“ se renunță de fapt la principiul contradicției. Aceste renunțări nu trebuiesc privite, este locul să o spunem cu toată tăria, drept definitive; nu este cazul să se facă din ele punct de plecare pentru o interpretare pesimistă a științei ci, dimpotrivă, ele trebuiesc luate numai ca metode de lucru.

E) Cunoașterea sub aspectul „ființelor matematice“, aceia ce francezul exprimă atât de pregnant prin expresia „êtres de raison“. Prezența acestor realități matematice, anticipatoare ale realului, ale concretului, constituie poate cea mai impresionantă dovadă a condiției creatoare a spiritului uman, latura prin care omul contribuie, în măsura capacității sale, la creația antică.

F) În fine, *cunoașterea harică* sub înfățișările ei cele mai curențe cum sunt credința și cunoașterea mistică, drept forme ale revelației.

În ceea ce privește diferențierile de esență, ele pot fi privite sub mai multe înfățișări specifice :

A) Cunoașterea „în suprafață“ ca inventar, ca acumulare de date, de fapte : atitudine de erudiție, de strângere de material, de întocmire sinoptică. Asupra unei atari forme de cunoaștere se poate întinde stăpânirea metodelor de observare, clasificare, definiție, analiză, statistică, probabilitate. Sub un alt unchiu, o asemenea atitudine presupune o abținere strictă dela orice pas către esență și mister. Este cunoașterea sub semnul fenomenului pur, aceia ce înțeleg o seamă de savanți prin „fenomenologie“ (nu însă în sensul specific husserlian). S'ar putea aplica foarte bine acestui fel de cunoaștere aceia ce înțelegea Pascal prin al său „spirit geometric“.

B) Opusă oarecum, diferită și ca atitudine și ca rezultate, stă însă *cunoașterea în adâncime*, cunoașterea de pătrundere, de intuire a esențelor. Aci omul stă în fața realului sub semnul nedumiririi, tremură în el smerenia în prezența tainei. Aspecte care par simple și reductibile spiritului geometric, devin tot atâtea prilejuri de cutremur și fior. Aci omul se pune în toată goliciunea dar și în toată măreția destinului său de creatură, în fața Misterului adică în fața creației și a Creatorului. Nu se mulțumește să înregistreze fapte ci le vrea explicația prin cauze ultime ; nu se oprește numai la înfățișările imediate ci își permite saltul metafizic în neant. Anticipă prin hipoteze, leagă prin sinteză, înțelege prin intuiție; construiește el o lume care va

trebui să semene, să corespundă, să poruncească realului. Faptul nu mai condiționează el legea ci legea ordonă ea faptului dezvoltarea lui întru cunoaștere. Aci este acel caracter „legalist“ al cunoașterii despre care au vorbit cu atâta aprindere epistemologi ca Poincaré, Duhem, etc. Este depășirea spiritului geometric prin „spiritul de finețe“.

Bine înțeles, practic, niciodată aceste moduri nu sunt realizabile în stare de perfectă puritate. Niciodată nu vom întâlni forme precis limitate de cunoaștere strict matematică sau strict experimentală, după cum niciodată nu vom putea determina o atitudine pură de inventariere sau de adâncire. Tipurile arătate de noi sunt abstracțiuni ca orice încercare de tipologie. Pentru noi însă faptul acesta are o însemnătate și mai adâncă. Sub toate aceste înfățișări stă ceva care le coordonează într-o unitate. Iar această unitate este însăși „fenomenul originar“ al spiritului în actul său fundamental de cunoaștere.

Vom începe prin a observa că toate formele enumerate până aci se pot reduce la câteva aspecte mai simple. Cunoașterea imediată ca și cea mediată sunt momente reducibile; cunoașterea experimentală ca și cea instrumentală, deasemeni; cunoașterea ființelor matematice se pare a constitui o clasă de procese unică; în fine, cunoașterea harică este socotită ca deosebită de toate celelalte moduri de cunoaștere. Așa e situația în prima instanță. Vom încerca să stabilim însă o reducere treptată a formelor de mai înainte la trei grupe inițiale, ireductibile la prima vedere și anume: o grupă de procese în care nu a pătruns atitudinea și metoda științifică și pe care o vom numi deci *cunoașterea psihologică* în sensul că se petrece un schimb direct, sensibil, nemijlocit, între obiect și subiectul care ia act de obiect ca de o posesiune a sa, ca ceva pe care îl are, îl deține nemijlocit. Cuvântul „nemijlocit“ nu înseamnă aci decât lipsa oricărui postulat, a oricărei „ființe raționale“ (être de raison) care face caracteristica oricărei *cunoașteri științifice*. Nu e numai decât necesar să atribuim cunoașterii științifice caracterele pozitivistice cum sunt cantitativul, obiectivitatea, preciziunea, verificarea și tot ceea ce determină așa numitul *spirit științific* și să lăsăm *cunoașterii psihologice* caracterele opuse de calitativitate, subiectivitate, neprecizie, lipsa experimentării verificatoare. O asemenea delimitare ar fi absolut falsă. Sunt cunoașteri științifice care nu înlătură nimic din drepturile calitativului, după cum sunt cunoașteri psihologice care au ca obiect pură cantitate. De altfel e inutil să vorbim despre o radicală despărțire de natură între cantitativ și calitativ, ambele nefiind decât simple categoriale ale cunoașterii, limite puse de spirit și pe care tot el, prin propriul lui decret, le poate oricând înlătura. Deasemeni nici atitudinea de verificare nu este proprie numai cunoașterii științifice. Cunoașterea psihologică ordinară este în fond o continuă operație de verificare. Ce înseamnă în definitiv a verifica? Înseamnă a controla, a supune probei, a experimenta cazurile contrare sau fenomenele de limită cu scopul de a stabili forma de manifestare, de prezentare a unui fenomen, formă ce va căpăta, în anumite condițiuni de precizie și de limbaj, numirea de lege.

Cunoașterea psihologică ordinară, se spune, nu are preocupări „legaliste“, nu tinde deasemeni neapărat nici către adevăr; ea caută suprafața sensibilă a lucrurilor, manifestarea lor imediată, netălmăcită în abstracțiuni; prin asta ea este mai aproape de pulsarea realului dar și selava iluziunilor ce decurg din *lipirea* ei, de real, din lipsa spațiului perspectiv dintre ea și obiect. Iată cusururile ce i-au fost găsite sau, în cel mai rău caz, scornite. Bine înțeles, cunoașterea științifică va stăpâni tot ceea ce i se neagă cunoașterii psihologice.

Modurile cunoașterii psihologice decurg din privirea tabloului nostru. Nu vor

intra aci nici cunoașterea instrumentalistă, nici cunoașterea ființelor matematice, nici cunoașterea experimentală molară. Prin această excludere am fixat însă și cuprinsul ambelor feluri de cunoaștere. Ceea ce este însă extrem de dificil este să decretezi asemenea zone drept ceva definitiv și ireductibil. Cunoașterea matematică se fundează pe o adevărată „intuiție matematică” intuiție care nu este pur inteligibilă, lucru pe care îl afirmă toți intuitiviștii, împreună cu Heisenberg și cu epistemologul E. Meyerson. E destul să amintim printre aceștia pe Brouwer, Heyting, iar, într-o oarecare măsură, chiar pe Poincaré, alături de „empirismul” unui Pasch sau „idealismul” unui Dedekind. Deasemeni, este foarte evident, în cunoașterea pe care noi am numit-o, pentru circumstanță, cunoașterea instrumentalistă științifică, există straturi foarte importante de sensibil și de calitativ. Rezultatele oricărei metode instrumentale sunt, în cele din urmă de resortul sensibilității noastre. Cercetările statistice asupra căderilor de *picături* în emulsiunile fine de care se serveau J. Perrin și Millikan fac apel constant la vedere ; numărătoarea lor se face grație ochiului.

Cunoașterea cantitativă este în fond o iluzie pentru că orice cantitativizare se reduce la *număr* sau *mărime*. Dar ce înseamnă numărul și ce înseamnă mărimea ? Asupra filosofiei numărului, este suficient să amintim toate teoriile, adeseori bătăndu-se cap în cap și pe care neputându-le analiza aci e mai bine să le presupunem cunoscute lectorului, începând cu teoriile „adeseori paradoxale” ale lui Russell, Peano, Weierstrass, Hilbert, Landau, Brouwer, Cantor, Dedekind, Heisenberg, etc. Numărul este pentru intuitiviștii pe care i-am amintit o pură intuiție ale cărui fundamente se află în natura spiritului nostru, în vreme ce pentru un Kronecker „numărul este o creație a lui Dumnezeu”. Dacă dela număr trecem la *mărime*, filosofia mărimii a deosebit o seamă de forme ca mărimile extensive, mărimile intensive, pure, convenționale, scalare, etc. Raportul dintre ceea ce numim *mărime* și algoritmul ei este, în starea actuală a discuțiilor, un veritabil scandal. Orice cantitate se reduce, pentru cunoașterea noastră, la un ansamblu calitativ. Noi nu avem și nu putem avea niciodată o aprehensiune pură a cantității. Transcendent, există în spiritul nostru categoria cantității dar ea nu se *realizează* decât prin limbajul calitativului. Dacă întoarcem perspectiva vom observa însă cu stupeoare că același lucru se întâmplă și cu aprehensiunea calității care nu este posibilă decât prin oficiul unei anumite condiționări cantitative. În ce raport stau atunci cunoașterea psihologică față de cunoașterea științifică ? Să mai adâncim însă caracterele acesteia din urmă. Ce are caracteristic spiritul științific, „*noul spirit științific*”, cum îl numește atât de entuziast G. Bachelard în lucrarea sa recentă ? „Spiritul științific este, în chip esențial, o rectificare a cunoașterii (*savoir*) o lărgire a cadrelor cunoașterii. Structura sa este conștiința greșelilor sale istorice” (p. 173). Ideie care nu este deloc departe de aceia ce atribuia D-I L. Brunschwig „vârstei mature a inteligenței” când spunea că ea are drept caracteristică „de a se corija tot mereu, creind mijloace neprevăzute pentru a se adapta la complexitatea uluitoare a unei lumi pe care omul... trebuie să înceteze de a o mai privi și imagina după chipul și asemănarea sa...” Cu aceste două afirmațiuni e suficient să determinăm și esența cunoașterii științifice și rostul ei finalist. Ca esență, cunoașterea științifică nu merge mult prea departe de cadrul pe care i-l fixase Descartes în „Discurs”: Indoială pozitivă și creatoare, precauțiune în înaintare, metodă sigură și mereu reînnoită, mereu revăzută ; a nu te încrede în nimic, a nu te entuziasma de nimic, a nu dogmatiza nimic. În afară de frumusețea atitudinii, de *smerenia laică* ce se desprinde de aci, nici o promisiune care să mulțumească spiritul.

O domnie absolută a provizoratului, a probabilismului. Filozoful dela Sorbona

se ridică, ironic, împotriva pretenției absurde a lui Comte de a impune căi și directive științei. (Les âges de l'intelligence. p. 124 etc.). Dar în aceeași măsură decreta o splendidă neputință, pe care o vom întâlni de altfel în toată întinderea filosofiei științei. Ceea ce înseamnă că o singură concluzie este cu putință: Rostul științei rămâne acel al unei călăuze condiționate care te oprește în fața abisului spunându-ți senin : De aci, descurcă-te singur ! ȘTIINȚA NU ESTE REVELANTA CI EXPLICATOARE ; ROSTUL EI ESTE DE A TE ADUCE PANA IN PRAGUL MISTERULUI. Odată aci, ea te părăsește, nu după ce nu a încercat, cu aceleași mijloace, cu aceeași metodă, cu aceeași mentalitate, să reducă însăși misterul. Totuși mărturiile marilor savanți sunt peremptorii.

L. de Broglie declară că nu știe ce este o rază de lumină ; Al. Carrel afirmă că omul este un necunoscut ; biologiștii mărturisesc a nu cunoaște nici legile nici esența procesului vital ; chimiștii nu știu ce e materia, fizicienii nu se sfiesc să-și arate ignoranța în privința lumii fizice și a energiei. Azi, toate aceste afirmațiuni sunt aporii arhicunoscute, încât ne simțim jenați numai amintindu-le. Dar asta nu împiedică pe anumiți științisti să afirme aceleași propozițiuni filozofemice de acum trei sau patru decenii în urmă. Este așa de mare depărtarea dintre aceia ce nu poate da știința și aceia ce nu caută cunoașterea psihologică ordinară ?

Desigur, deosebirea pare să stea în intenție, în atitudine. În cunoașterea obișnuită nu urmărim adevărul. Dar ce urmărim atunci ? Sau cunoașterea psihologică este un aspect al acțiunii și atunci într'adevăr, nu interesează adevărul ci acțiunea pragmatică, sau nu este vorba de nici un pragmatism în cunoaștere și atunci orice cunoaștere are drept referință finală tot adevărul. Este tocmai aceia ce am arătat noi în articolul precedent și în cel de față, mai înainte. Atitudinea deci nu diferențiază cunoașterea psihologică de cea științifică. Ambele cunoașteri pot fi deci contopite într'un singur tot. Există o unică formă gnozică în care analiza noastră nu mai face tăeturi și zone. Noi nu am făcut deci o *sinteză* ci o *repunere în inițial*. Această matcă originară o vom numi noi *cunoaștere laică* opunând-o, în vederea unei analize de esență, *cunoașterii harice*.

Dar mai sunt o seamă de obiecțiuni ce merită să fie ținute în socoteală atunci când e vorba de cunoașterea științifică și mai cu seamă de o atare cunoaștere sub o înfățișare specifică, aceia a realităților matematice. Să pătrundem în adâncimea acestor obiecțiuni. Mai întâi e nevoie să facem o distincțiune între *cunoaștere* pur și simplu și *știre* (savoir).

Știința depășește cunoașterea ; ea este *știre*. Ce sens are această distincție ? Cunoașterea presupune un act de luare în posesiune, de traducere în limbaj de conștiință. A ști implică însă un fel de dat comun, și mai cu seamă un dat impersonal. Cunoașterea s'ar petrece la nivelul subiectului concret, a ști rămâne un fel de sensorium al unei clase, al unui gen. Dar mai este și mai mult. Cunoașterea, fiind un act personal, subiectiv, concret, tinde să prindă lucrurile în esența lor imediată, la nivelul sensibil. Ea nu lucrează nici în scară molară cum e „știința“ astronomului, nici în scară „moleculară“ cum e știința fizicianului. Cunoașterea în general este la nivelul scării umane, adică la nivelul simțurilor. Ea nu trece dincolo de „fenomen“ adică de „acea ce apare“. Din acest punct de vedere termenul de cunoaștere științifică este contradictoriu în chiar termenii săi. Nu avem o cunoaștere care să fie și un a ști (savoir). Afirmațiunea e falsă, cel puțin în parte.

Există un aspect „cunoaștere“ în orice „a ști“. Pentrucă orice *a ști*, înainte de a intra în stadiul de „știință“, trece prin acel de cunoaștere, înainte de a fi obiectiv,

este dat într-o subiectivitate, fie ea chiar numai aceia a descoperitorului sau a cercetătorului dat; înainte de a fi o abstracțiune a fost o experiență concretă, a pornit dela un concret, s'a mulat pe o imagine sensibilă, pe o intuiție plastică. Mai mult încă, orice știință devine cunoaștere cu oricare dintre noi, așa cum opera de artă reînvie, sub nenumărate specificări individuale, în contemplația mulțimilor, actul ei originar, viziunea primordială de creație pe care a avut-o numai făurarul ei. De aci și multiplicitatea punctelor de vedere în critică precum și multiplicitatea comentariilor, a discuțiilor, a neînțelegerilor, a „scandalurilor“ în știință. Tocmai acolo unde, ni se spune, acordul ar trebui să fie absolut, în lumea *ființelor matematice*, în acest eden al „științei“ pure domnesc contradicțiunile, școlile, distincțiunile, discuțiile. Axiomele aritmeticei sunt când cele ale lui Peano, când cele ale lui Landau, când cele ale lui Russell; geometria este ori geometrie euclidiană, ori metageometrie. Numărul dă naștere la o serie de școale matematice. Se vorbește despre o *extindere* a domeniului numărului care și așa are destule forme extrem de variate, fie că e vorba de algoritmi operatorii sau scalari. Într-o atare operă de extindere ar intra de pildă, pe lângă ireali, imaginari și transfiniți, mărimile duale ale lui Study, quaternionul lui Hamilton, algoritmul lui Grossman, numerile non-arhimedice. Problemă pasionantă, desigur, pentru filozofia matematicii!

Rămâne celălalt caracter al cunoașterii științifice (păstrăm termenul tocmai pentru că nu este contradictoriu ci dimpotrivă trădează întregul proces al cunoașterii și al știrii): Prezența ființelor abstracte în contextura științei. Această prezență îmbracă o haină absolută în Ființele matematice, o haină relativă, multiplă, dar nu mai puțin abstractă în toate domeniile celorlalte științe. Să ne dumirim asupra acestora din urmă.

Este desigur un lucru de toți știut acela că știința în general înlocuiește sensibilul prin inteligibil, concretul prin abstract, plasticitatea vie prin schemă, calitatea prin algoritmele cantitativului. Nu e nici cazul nici locul să ne întrebăm de ce procedează așa. Un răspuns obișnuit este acela că acestea sunt caracterele structurale ale raționalului. Până acum însă nu s'a produs o explicare metafizică, psihologică sau măcar biologică, mulțumitoare, a acestui fapt. Meyerson a încercat, în lucrarea deja amintită, să ne dea un început de explicare prin nevoia spiritului de a reduce *diversul* la *identitate*, aceasta fiind caracteristica fundamentală a unității spiritului.

Explicarea, deși ingenioasă și nu nouă, nu ne mulțumește. Așa dar, oriunde avem un fapt de „știință“ avem de îndată și o transformare a realului. Realul se preschimbă în anumite valori de schemă, de abstracție. Spiritul științific renunță la realul concret, mai greu de mânuit, mai imprevizibil, mai spontan, pentru a rămâne în schematismul unui raport cât mai simplu între fenomene, raport care este ștofa oricărei legi, în măsura în care fenomenul a putut fi înlocuit sau simbolizat — tendință ideală pentru orice știință — într'un algoritm cantitativ. În psihologie, de pildă, aproape totul este abstracție. Se vorbește despre senzație dar imagina fenomenului de senzație este o abstracțiune; se vorbește despre memorie, atenție, voință, conștiință, gnozii, praxii, etc. dar toate aceste procese sunt abstracte. În fizică realul a încetat de mult să fie aceia ce pare a fi în contextura lui sensibilă; în microfizică ca și în macrofizică, în lumea electronică unde stăpânește legea cuantică precum și în lumea astronomică unde domnește legea relativității generalizate, categoriile realului cele mai fundamentale, spațiul și timpul sunt înlăturate. Orice încercare de a salva realul sensibil cade în mod lamentabil, așa cum a căzut încercarea lui Bergson de a dărâma relativitatea prin perspectiva duratei. Întrebarea nu întârzie să se pue, care

este atunci adevăratul real sau dacă nu cumva există două sau mai multe niveluri ale realului? Unii epistemologi, printre care iarăși cităm pe Meyerson, nu se pot opri să nu afirme că orice abstracție are ca punct de plecare tot concretul sensibil dar întrebarea este care arată adevărata față a lucrurilor? Și iarăși noi nu ne putem opri să nu admitem, împreună cu știința, valoarea abstracțiilor ei. Între aparența sensibilă a solidului și abstracțiunea științifică a discontinuității, lacunare a nivelului electronic, noi primim cea de a doua afirmație. Dar între senzația ca abstracție științifică și senzația ca trăire imediată *a mea*, noi nu avem, iarăși, puțința alegerii și o primim ca valabilă *pe cea din urmă*. Dar aceasta înseamnă oare că aci valoarea abstracției științifice este nulă? Nicidecum.

Aceasta înseamnă numai că, în materie spirituală, ceea ce contează este *interioritatea* concretă, sensibilă, evidentă și experimentală care constituie în fond canavaua veritabilă a cunoașterii. Inteligibilul se făurește în intimitatea spiritului dar dintr'un material care trebuie adus până la această interioritate.

Această operație de captare, de aducere, de culegere, de discernere, de selecție, de sinteză, de identificare, de unificare în schematismul unei idei, a unui concept, a unei judecăți, este adevăratul proces de cunoaștere. Ceea ce se petrece după aceasta este o operație de proiectare, de hipostaziere. Abstracția și selectivitatea nu sunt deci sfârșituri de proces ci începuturi. Identificarea întru unitatea spiritului nu se face în zodie finală ci în pragul imediat al celei mai simple operațiuni de percepție sau de senzație. Aceia ce era deci izvod de deosebire se vedește a fi adâncă și esențială înrudire, cu atât mai paradoxală pentru simțul comun cu cât este mai adevărată. Ni se pare de altfel că, în condițiunile acestea, cheia care va dezlega vreodată misterul cunoașterii stă în această crucificație a sensibilului pe inteligibil. Va fi odată dat vreunui cugetător să schimbe cu violență valorile consacrate ale termenilor și să vadă cu alți ochi începutul luminii într'o treptată inteligibilitate a sensibilului alături de o sensibilizare a inteligibilului!

Ne mai rămânea să lămurim ultima obiecțiune pe care o formulasem: prezența stăruitoare, supărătoare chiar pentru unii epistemologi jenați, a ființelor matematice.

Problema inițială care constituie, după unii, un adevărat miracol, este aceia a corespondenței, a corelației dintre creația inteligibilă de natură matematică și sensibilul concretizat el însuși tot în realitate matematică. Acest privilegiu dat numai matematicului de a aplica realului înainte și dincolo de orice contact experimental cu concretul, această puțință a *operațiunii* matematice de a constitui un simbol al comportării realului sub specia cantității, poate fi interpretat metafizic sub nenumărate forme. Dacă unii epistemologi încearcă să vadă aci nu o „potrivire“ fatidică ci o propensiune a spiritului creator dar care pleacă tot dela fundamente sensibile, care își află origine și izvor tot în contactul cu pământul experimentului, ca Anteu mitic reîmprospătându-și forțele la atingerea gliei, alții însă vad în algoritmul cantității și în corespondența lui anticipativă la real, un plan spiritual al lumii, un nivel originar în care spiritul inteligibil și sensibilul experimental au fost unul și același lucru. De aci precumpănirea excepțională, privilegiată pe care o are categoria cantității, categorie care nu mai este pur inteligibilă ci o transcendență substanțială, o revelație specifică a unui plan de realitate transcendentă în planul realității inteligibile a cunoașterii. O asemenea viziune se opune, desigur, din răspuțeri, unei concepții ce se vedește azi la o seamă de epistemologi care neagă ființelor matematice orice valoare substanțială, asigurându-ne despre existența unei uriașe construcțiuni tautologice pe care ar întreprinde-o știința matematicii. L. Brunschwig însă se opune viguros concepției

tautologice. După el, adevărata gândire, științifică fructificatoare de cunoaștere este gândirea matematică (mathemata) opusă gândirii obișnuite logice (logoi). E. Meyerson încearcă, foarte abil și mai cu seamă cu multă competență, să diminueze întinderea acestei afirmațiuni, în vreme ce G. Bachelard înalță osanale perspectivei matematice a realului. Dar ce înseamnă, în definitiv, viziune matematică a realului și unde anume se aplică ea? Răspunsul ar putea fi extrem de simplu. Reducțiunea matematică se înfăptuește în categoria realului care poate fi *cantitativizat*. Scapă deci de sub stăpânirea sau de sub oblăduirea cantitativului tot ceea ce se referă la *viață*. Să ne fie îngăduit să arătăm că cu asta noi nu încercăm în nici un fel o reînviere a filosofiei vitalului, fie în perspectivă psihologică, cum au făcut James, Dewey, Bergson, fie în perspectivă biologică precum a încercat să facă neovitalismul cu Driesch, Barthez, etc. E vorba de o constatare precisă pe care o face filosofia contemporană care, după ce a încercat o perspectivă cantitativistă în psihologie cu Fechner, Weber, Wundt, în biologie cu școala sus-amintită, în sociologie cu anumite curente sociologice despre care nu e cazul să amintim aci, s'a reîntors la o perspectivă adecuată obiectului lor, o perspectivă care, de voc, de nevoie, trebuie să facă loc unei viziuni calitative a realului. Dar viziunea matematică încearcă să determine o formă nouă de cunoaștere prin anularea oricărei intuiții sensibile a realului. Rând pe rând au fost înlăturate categoriile sensibile ale spațiului și ale timpului. Teoria cuantică, despre care se vorbește azi atât de mult, coroborată cu teoria relativității generalizate și cu doctrinele mai vechi ale metageometriilor (Riemann, Lobatschewsky, Gauss, etc.) aduce o viziune nouă a realului fizic în confinațiunile lui extreme, adică în spațiul relativității generalizate, spațiul gravitațional astronomic, pe de o parte, și în spațiul lumii electronice, pe de altă parte. Noțiunile noastre sacrosancte de spațiu și timp nu mai au nici un curs, nici în astronomie, nici în microfizică. Universurile în expansiune posedă un spațiu metaspațial și un timp metatemporal ceea ce este tot una cu negarea spațiului și timpului nostru sensibil. Realul este redus, este înlocuit, este simbolizat prin anumite proprietăți matematice, el devine, pentru un G. Bachelard „umbra unui număr“ în vreme ce gravitația este, pentru Einstein, spune L. Brunschwig „o funcțiune matematică“

Limbaajul matematic nu este deci în esență decât o *reducere la abstract*.

Pentru poziția pe care o apărăm noi, avem însă de constatat următoarele lucruri care sunt cel puțin ciudate. Există o convergență care se poate evidenția între sensibil și inteligibil. Mai întâi aceia că viziunea matematică este departe de a fi atât de inteligibilă cum pare. Toate încercările matematicienilor de a dovedi o atare *inteligibilitate pură* în limbaajul matematic dau greș. Cantitatea pură este negată formal de prezența unor ciudățenii cum este aceia a legii *noncomutativității* sau problema *numerelor operatorii* sau *specificante*. Când operez 5×3 am ca produs 15 pentru că aci nici un număr nu este operatoriu nici specificant, ambii fiind reversibili ($5 \times 3 = 15$). Pentru o privire atentă însă nu este egal dacă am seria operatorie 5×3 sau 3×5 pentru că, mental sunt aci două operațiuni diferite. Dar dacă unul din numere specifică ceva concret (mere, case) atunci operația are un sens, devine inversibilă, lucru pe care de altfel l-a dovedit și l-a afirmat și Heissenberg în calculul matricial. Operația devine însă imposibilă când ambele numere sunt specificante. Astfel în cea mai elementară formulă matematică din fizică, calculul are un caracter aproape miraculos și se bazează, în ultimă analiză, pe o referință la un concret alături de un algoritm operatoriu. Limbaajul matematic se reduce la număr iar viziunea matematică este încredințarea că realul poate fi înlocuit prin virtuțile operatorii ale numerelor, adică

prin calcul. Dar calculul însuși este extras din concret. Dacă pot pune în formulă matematică raportul invers proporțional dintre volum și presiune din legea Boyle-Mariotte, operațiunea $VP=V'P'$, derivată din $\frac{V}{V'} = \frac{P'}{P}$ este în fond o operațiune care a avut la bază observațiunea concretă a faptului.

Astfel inteligibilul se reduce, se dezvăluie ca având nu numai o origină în concret dar și un anumit mers operatoriu în concret, o continuă referință la sensibil, la aceia cea specifică, denumește și acoperă.

Dar să pătrundem, pe altă cale, în natura intimă a sensibilului sub forma pe care o are în destinul gândirii umane: conceptul și judecata .

Psihologia nouă, și mai cu seamă psihologia formei sau a structurii (Gestalt) a dovedit, cu argumente experimentale impresionante, complexitatea uluitoare a celor mai neînsemnate procese psihice. Cercetările au adâncit în special domeniul percepțional. Concluziunile sunt deadreptul senzaționale. Procesele cele mai simple, acele care se petrec la nivelul senzației și al percepției elementare sunt extrem de complexe și mai cu seamă revelează o structură îmbuibată de forme inteligibile. Cu cât mergi mai în afund, căutând să descoperi elementul simplu, concret, elementul ultim care constituie sensibilul, te afunzi într'o lume de o nebănuită complexitate.

Cercetările au depășit cadrul uman, trecând în domeniul psihologiei animalelor superioare ; alții au întreprins cercetarea mentalității copilului în vreme ce alții, în fine, au reluat studiul mentalității primitivilor. Pretutindeni acelaș rezultat, paradoxal pentru vechia psihologie. Sensibilul dispare, scapă, se pierde, făcând loc complexității inteligibile, unei veritabile prezențe a operei spiritului. La un moment dat însăși noțiunea de sensibil pierde orice semnificație, se evaporează, devine ciudățenie și non-sens.

Convergența se înfăptuește astfel precum am anunțat. Realitatea și prezența faptului de cunoaștere trebuie să se manifeste în acest punct de încrucișare dintre sensibil și inteligibil, dintre concret și abstract. Există undeva, în realitatea noastră spirituală, un punct privilegiat, un loc fără dimensiuni în concret unde se înfăptuește, unde trebuie presupusă „cupura“ (tăetura ideală despre care vorbisem și la cele două sensuri ale conștiinței din articolul nostru trecut) între ceea ce vine în mine din afară, între ceea ce pleacă din mine în afară, locul unde lumea este a mea și eu sunt al lumii, unde sensibilul aderă la inteligibil și îl reprezintă, unde calitatea nu mai neagă cantitatea, unde subiectul nu mai anulează obiectul și invers.

Există, cu alte cuvinte, în dimensiunile cunoașterii, un punct de convergență care afirmă și fundează unitatea. Desigur, o unitate a cunoașterii care garantează o unitate ontologică. Sau poate tocmă invers.

Cunoașterea, sub nenumăratele ei înfățișări, se reduce, în urma analizei la care am supus-o, la două *forme-esențe* ce par a fi ireductibile și formal și funcțional, și în mecanismul lor și în obiectul lor : cunoașterea laică și cunoașterea harică. Este ceva o unitate în această dualitate? Este ceea ce vom încerca să arătăm într'un articol viitor.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

O INVĂȚĂTURĂ DELA ARDENGO SOFFICI

Structura psihică a unui autor nu se poate schimba dealungul anilor. Dar se pot adânci și chiar sublima unele note specifice sub înrâurirea experienței.

Ardengo Soffici, adunând într'un volum diferite epizoade din viața sa, nelegate la prima intuiție decât prin coordonata spirituală, *timp*, a făurit un tot organic. Cu îndoițul său simț poetic și de ușoară ironie, a înmănunchiat clipe neînserate în celelalte publicații ale sale într'o carte nouă, purtând un titlu caracteristic: *Salvuri în Timp* (*Salvi nel Tempo*, Firenze, Vallecchi, 1939).

Autorul întrunind aceste frânturi autobiografice sub semnul timpului, a aplicat o axiomă pe care o trecuse în însemnările sale din 1915:

„Romanul, nuvela, drama sunt forme de artă hibridă, transitorii, destinate să dispară spre a lăsa liber câmpul lirismului pur. Și autobiografiei“. (*Giornale di Bordo*, Firenze, Vallecchi, 1915, p. 25).

Deoarece tonul cărții este de destăinuire a senzațiilor, a ideilor, a sentimentelor, adesea însoțite și de nuanța critică, vom căuta să desprindem din lectură figura ideologică a autorului, în ce are mai esențial, spațiul unor însemnări pe marginea unei cărți neîngăduind o analiză completă.

Pătrunzând astfel în intimitatea gândului cugeătorului italian, putem învăța ceva de cea mai mare însemnătate pentru noi, mai ales în aceste momente de răstribite sufletească: *cum să privim lumea și viața spre a le iubi, cu toate că adesea ele ne fac să suferim*

Din mulțimea faptelor, Soffici știe să primească fiecare clipă, ca un dar care i s'a dat numai lui. Acest sentiment egoist l-a făcut să ia o atitudine binevoitoare față de cei ce i-au ajutat să soarbă clipa. Astfel, egoismul se transformă în altruism.

Egoismul inițial sănătos l-a făcut să vadă în

fiecare om aceeași temelie egocentristă. Mai de mult, voind să lămurească pentru sine concepțul vieții, a emis aserțiunea izvorită din cea mai netăgăduită sinceritate:

„Viața este o curgere victorioasă, fără a ști unde, nici de ce, și care se duce desrădăcinând, trunchind, smulgând zăgazurile pe cari noi încercăm să le facem cu moralele noastre, cu binele și răul nostru, cu conveniențele noastre și cu micul nostru utilitarism“.

Și a încheiat judecata printr'o exclamare de uimire, care a sintetizat ceea ce voise să lămurească și rămăsese nelămurit: „E un dar măreț și grozav...“ (Op. cit., p. 11).

Intre fragmentele ce compun ultima sa carte, se află introdusă și schema unui roman, rămas mai dedemult în în această formă schițată și interesând prin fondul intelectual de critică socială care a organizat materialul epic. Fantezia sa a creat un personaj Papa Pero I, care, înțelegând să cârmuiască statul lui și întreaga lume spirituală catolică în chipul umil al sfântului Francesco și întâmpinând rezistența prelaților dela curtea sa, s'a hotărât să rupă cu tradiția și să devie un apostol în vechiul sens al cuvântului. Rătăcitor, el începu să călătorească, oprindu-se în cele mai simple colibe și alinând durerile cu duhul. La început idealizat de oameni până la sfințire, popularitatea scăzu din prestigiu cu timpul și sfârșitul vieții sale păru o ușurare pentru toți. Soffici a voit să a-rate în această parodie istorică firesoul omului în genere, impresionat întotdeauna de zădărnicia strălucitoare în aparență și vidă în fond.

Această atitudine critică nu îndepărtează simpatia lui Soffici pentru „grațiosul animal care este omul. „Privește cu indulgență pornirile lui necugetate: cruzimea unui căruțaș, care a tăiat expeditiv copita rănită a unui măgar, ca să nu o mai târască pe drum; încăpățănarea fără judecată a altuia, comunist fără să știe

ce înseamnă aceasta. Și iată mănturisit secretul acelei emanări sincere de simpatie către lumea mărunță necercetată de istorie :

„Am trăit cu plăcere întotdeauna în asemenea mărunțișuri, fruct al observației mele atente și curioase a vieții pe care o ador în toate aspectele sale, în toate manifestările sale; și sunt cele mai neluate în seamă. E un mod ca oricare altul de a uita „marile probleme și profunde“ ce ne stau stăruitor în față : să nu însemne aceasta modul cel mai bun de a te apropia de ele cu mai multă umilință și pătrunzătoare iubire.

Așa dar

E vorba de mici fapte ce se întâmplă în fiecare zi în această câmpie unde trăiesc de ani în atingere cu poporul meu, care apoi face parte din popoarele nenumărate ce alcătuiesc maestruoasa familie numită „umanitate“. (*Salti nel Tempo*, cit., p. 187).

Viața pentru Soffici se lămurește prin nedefinit, și tocmai în aceasta îi stă farmecul cui știe să o priceapă astfel.

Fiecare clipă este un dar și este atâta de bogată pe cât e de scurtă. Cei ce se plâng de viața lor să asculte pe artistul italian, care a trecut prin greutăți ca și cei ce cred că numai lor le e sortită năpasta cea mai grozavă.

O mare parte din amintirile literatului artist aparțin războiului, care, cu puțin înainte, se numea „cel mare“ și care acum s'a însălat în istorie ca un preludiu la „adevăratul război mare“. Totuș, sentimentele rămân aceleași, temerile, groaza în fața celui mai trist adevăr : măcelul între popoare. Deci atitudinea „de atunci“ a scriitorului este la fel de *actuală* astăzi.

Ca atâția din cel mai apropiat prezent, locotenentul Soffici a fost rănit și internat într'un spital. Însemnările legate de acest moment penibil — de durere fizică și de oprire a oricărei activități — nu cuprind vaete sau răsvrătiri. Dimpotrivă. Senzația de penibil e atenuată până la maximum. În timp ce rana îl ardea mai tare ca înainte, aspira cu voluptate aerul proaspăt al zorilor. Câți dintre noi nesocotesc acest calmant pe care ni-l dăruiește natura ? Sensitivul și rafinatul artist, îndată ce a ajuns la spital, a trebuit să îmbrace uniforma de pânză aspră, neestetice prin culoare, care i s'a părut un ciliciu ridicul. Spre compensare, însă, a primit, în așteptarea de a fi chemat la examinare, un lan de porumb ce se desfășura prin fereastră dela capul patului.

Dar, iată-l consumând clipa de neactivitate, care se prelungea la nesfârșit, printre camarazi inferiori ca fire și ca educație, pe cari a știut

să și-i apropie prin radiațiuni vremelnice de simpatie și de judecată critică fără răutate, din dorința stenică de humor, caracteristica permanentă a spiritului său. Lungit pe pat, când privea pe fereastră, nu vedea mare lucru. Totuș percepând o zonă triunghiulară de cer albastru, obstacolul față de lumea exterioară a pierit ca prin vrajă. Iși dădea seama că poarta sa de liberare, acea intuiție vizuală, cantitativ, era infinit de mică : „Aproape nimic“. Iată senzația care împrumută clipei impresia că este perfectă :

„Dar e acel alb orbitor al soarelui și e acel suflu ceresc de viață a unei nesfârșite adâncimi cari, plâsmuind cu neașteptata lor atingere de pupilele mele de pictor o luminozitate ca de rauri și mituri, îmi pătrund prin ochii desfătați, în suflet și îl umplu cu o neprihănită, aproape mistică seninătate“. (*Op. cit.*, p. 58).

Senzația de plin trebuia adâncită mai mult, trebuia fixată ca o nestimată într'un cerc de sprijin.

„Aș putea rămâne ore întregi astfel ținut în această vrajă ca micuriciul frunzișurilor sau ca sfântul în harul său în timp ce lăuntrica desfătare se propagă cu încetul până a deveni fericire totală și absolută. Fericire de a fi aci, de a simți astfel, de a vedea actele și faptele, chiar cele mai mărunte ale vieții“. (*ibid.*).

Soffici știe să prețuiască și exaltă firea întreagă, pe care o absoarbe cu toate simțurile și o transfigurează estetic, continuând astfel tradiția d'annunziană.

Pentru a înfățișa aspectul toamnei roditoare, viziunea pictorului impresionist s'a alăturat, colorând imaginea și aurind cu soare vesela priveliște a culesului de vii, pe care a contemplat-o cu asemuitoare uimire un Alecsandri sau un Coșbuc.

Pășind în toamna bogată cu acea senzație de înnoire psihică, curând după încheierea păcii din războiul trecut, scriitorul pictor s'a întâlnit cu o femeie cernită în înfățișarea căreia durerea părea întipărită. Nefericita își plângea fiul pierdut pentru totdeauna în război. Dar femeia aceea nu s'a răsvrătit împotriva războiului, nici nu a blestemat pe nimeni.

Bucuria egoistă a lui Soffici de participare în singurătate la viața firei în sărbătoare, s'a prefăcut brusc în fața acelei pilde concrete a mamei îndurerate. „O mare învățătură“ a primit atunci. O lumină *intelectuală* mai puternică a adumbrat lumina fizică privită o clipă înainte. Suferința omenească intuită a îmbogățit viața lui, a făcut-o mai liberă, lărgind egoismul inițial.

Războiul a înfăptuit această minune. Astăzi,

trăind sub acelaș nemilos semn, jertfele sunt cerute spre a ne purifica. Să luăm exemplul de la esteticianul Soffici, care în însemnările sale din 1915 decretase nietzschean că iubirea eu-lui personal trebuie să treacă înainte de toate și care în 1919 își înprospătase spiritul cu acea lumină curată intelectuală. Femeia întâlnită într-o zi de toamnă nu se luptase ea însăși. Infăptuise ceva mai mult. Iși jertfise copilul pentru țară. Ea își ducea până la groapă durerea cu sufletul dârz.

MITROPOLITUL NICOLAE BĂLAN, APOLOGET CREȘTIN

Pe vremea când tânărul Nicolae Bălan își făcea studiile la Facultatea de Teologie din Cernăuți, adică în primii ani ai veacului nostru, strălucea acolo un luceafăr al apologeticii românești, stins din nefericire mult prea devreme: profesorul dr. Vasile Găina. Și, cum de obicei profesorii buni polarizează în jurul lor inteligențele cele mai ascuțite ale tineretului universitar, studentul Nicolae Bălan a intrat numaidecât în raza de influență a minții luminate și a personalității de o perfectă integritate, pe care d-rul Vasile Găina o reprezenta în Facultatea de Teologie din Cernăuți. Sub influența profesorului Vasile Găina, studentul și curând după aceea d-rul în teologie Nicolae Bălan și-a îndreptat preocupările în primul rând spre curentele anticreștine: *deism, raționalism, pan-teism, materialism, pesimism, ateism, nihilist, etc.* (Vezi: *Curentele anticreștine*, în „Telegraful Român“, 1906, Nr. 65. 66. 68 și 70).

Dar preocuparea de căpetenie a d-rului Nicolae Bălan, după numirea sa ca profesor de apologetică și dogmatică la Seminarul pedagogic-teologic „Andreian“ din Sibiu (1905), va fi aceea a raportului dintre religie și știință. Problema care acum patruzeci de ani era încă mult discutată. Căci spre sfârșitul secolului trecut, odată cu înflorirea științelor antropologice, sociologice și psihologice, viața religioasă devenise obiectul unor asidui cercetări științifice. Cum însă toate aceste științe erau chiar la începutul lor, dispunând de un material documentar prea redus și trăind încă sub influența filosofiei materialiste a vremii, au ajuns prea în grabă la teorii care mai de care mai pripite și mai superficiale asupra esenței, originii, generalității religiei, etc. În fond, toate aceste științe urmăreau aducerea religiei pe plan natural, explicarea ei prin factori biologici, sociologici, psihologici, independent de existența sau intervenția vreunei puteri transcendente.

Se mai întâmplase de asemenea ca la Universitatea din Strassburg să fie numit profesor

La fel România și-a pierdut astăzi fiii săi. Iar jertfa îi întărește ființa.

Nemuritoare, mama îndurerată știe, însă, să aștepte dreptatea pe pământ.

Ne-a furat această digresiune, care nu ne-a îndepărtat totuș de scriitorul italian. Dimpotrivă, acel proces umanistic pe care Ardengo Soffici însuși l-a mărturisit ni l-a apropiat mai mult spiritual.

MARIELLA COANDĂ

de istorie d-rul Spahn, cunoscut ca fervent catolic. Marele istoric Momsen a protestat contra acestei numiri, pretinzând că d-rul Spahn nu poate fi un adevărat om de știință obiectivă, din moment ce este adept convins al Bisericii creștine. Și de aici s'a întins discuția dacă poate fi om de știință obiectivă cineva care împărtășește sincer concepția creștină despre lume și viață.

Pornind dela această discuție, tânărul dr. Nicolae Bălan alcătuește un studiu întins, temeinic, perfect academic și convingător, cum sunt puține în literatura apologetică românească, arătând cum concepția creștină despre lume și viață departe de a fi o predică pentru cercetarea științifică, dimpotrivă, îl obligă pe învățat să cerceteze adevărul și să contribuie cât mai mult la răspândirea lui. „Concepția creștină despre lume, spune el, departe de a împiedeca cercetarea și mărturisirea adevărilor neîndoielnice ale științei, este dintre toate concepțiile despre lume aceea, care îi garantează bărbatului de știință mai mare libertate și obiectivitate în cercetările sale“. (*Problema religioasă în timpul de azi*, în XXII Anuarul al Institutului pedagogic-teologic al arhiepiscopiei ortodoxe române transilvane în Sibiu, pe anul școlar 1905-1906“. Sibiu, 1906, pp. 51-52). Aceasta reiese din însăși mărturiile oamenilor de știință. Și lucrul este explicabil, dată fiind împrejurarea că știința se ocupă de ordinea naturală, pe când domeniul credinței este acela al ordinii supranaturale și al mântuirii.

Problema aceasta a raportului între religie și știință va stăruii în cugetul d-rului Nicolae Bălan și a Mitropolitului Nicolae de mai târziu. În anul 1909, d-rul C. Thiron, profesor la Universitatea din Iași, a scos o broșură intitulată: *Conflictul dintre știință și religie*, în care se năpustea asupra religiei, Bisericii și preoțimii. Au răspuns numaidecât, luând apărarea religiei, profesorul A. C. Cuza („Neamul Românesc“, 21, 25 Octombrie și 6 Noembrie 1909) și

Arhimandritul Iuliu Scriban (*Libera cugetare și cugetarea liberă*, în revista „Biserica Ortodoxă Română“, an. XXXIII-XXXIV, 1909-1910, și extras, 108 pp.). Nu mult după aceea, luă cuvântul și d-rul Nicolae Bălan dela Sibiu (*Armonia dintre religione și știință*. Ateștii invențași de dr. C. Thiron. In „Revista Teologică“, an. V, nr. 6, pp. 161-171). D-rul Thiron făcea apologia „ilustrului Haeckel“ și a monismului său, căutând să arate că și Laplace, Lyell, Thomson (Kelvin), Rayleigh, etc., au fost liber-cugetători de talia lui Haeckel. Nicolae Bălan reușește însă să dovedească profesorului dela Iași, că dimpotrivă, aceștia au fost credincioși. In același timp îi atrage atenția asupra celebrelor cuvinte ale lui Bacon de Verulam: „Leves gustus in philosophia movere fartasse ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere“.

Mai târziu, atunci când va ajunge Mitropolit al Ardealului, iată cu ce minunate cuvinte va chema el pe oamenii de știință să colaboreze cu oamenii Bisericii, pentru ridicarea neamului: „Veniți, Voi luminați *dascăli* ai universității și reprezentanți consacrați ai literelor și științei, și primiți mâna unei armonioase colaborări, pe care cu încredere v'o întinde credința și Biserica. Noi n'am oprit pământul să se miște după interpretările noastre și n'am ars pe rug știința nimănui. Nu vă cerem altă intuiție despre această lume accesibilă simțurilor decât aceea pe care v'o dă cercetarea experimentală, dar vă rugăm să folosiți rezultatele pozitive ale acesteia ca tot atâtea colonne de pe care sufletul să-și poată înălța aspirațiile sale către cer. Voi știți mai bine că realitățile cele mari și profunde se sustrag metodelor laboratorului, și că credința singură este organul sufletului care le poate capta pentru fericirea oamenilor“. (*Ortodoxia în mijlocul frământărilor de azi*. Orientări programatice pentru „Frăția Ortodoxă Română“. Sibiu, 1933, p. 22).

Problema raportului între religie și știință este însă și ea, la rândul ei, numai o latură a problemei încă mai adânci a raportului între religie și cultură. I. P. S. Mitropolit Nicolae și-a pus încă devreme această din urmă problemă. O temeinicire atât de adâncă a culturii și a raportului ei cu religia, ca aceea a I. P. S. Sale, n'am mai întâlnit decât în lucrările lui Rudolf Eucken — pe care I. P. S. Sa le folosește de altfel — și în *Nostalgia Paradisului*, minunata lucrare a d-lui profesor Nichifor Crainic. Intre religie și cultură, spune I. P. S. Nicolae, este o legătură firească. Atât religia, cât și cultura, sub toate formele ei, sunt părți întregitoare ale ființei omenești. Religiozitatea este una din condițiile de dezvoltare armonică a tuturor în-

sușirilor cu care Dumnezeu a înzestrat pe omi. „Intre religione și între celelalte bunuri spirituale-morale, care constituie ființa culturii adevărate, nu numai că nu există nici o contradicere internă, dar trebuie să existe cea mai desăvârșită legătură prietenească“. (*Religione și cultură*, în „Revista Teologică“, an I, 1907, p. 344). Om cult în adevăratul înțeles al cuvântului nu poate fi socotit decât acela care dă vieții sale o dezvoltare armonioasă, cultivând deopotrivă în ființa sa bunurile sufletești cele mai înalte.

Tot asemenea în ce privește un popor.

Spiritul creștin nu contrazice aspirațiile nobile ale națiunii. El nu anulează caracterele specifice ale raselor și națiunilor, ci numai spiritualizează aspirațiunile lor, le armonizează și le îndrumază spre cele mai înalte ținte ale vieții omenești. Impărțirea lumii pe națiuni nu este un fapt întâmplător. „Națiunea nu este un accident trecător, nu este ceva ce astăzi există, iar mâine poate să dispară ca o umbră, ci este o realitate care se încadrează în planurile veșnice ale rațiunii dumnezeiești... Sub raport religios, națiunile se tâlmăcesc ca tot atâtea idei ale lui Dumnezeu, realizate în evoluția creatoare a istoriei“. (*Ortodoxia în mijlocul frământărilor de azi*, p. 12). Pe plan natural, diferențierea lumii în națiuni urmează o lege biologică. Oricâtă apropiere între națiuni ar crea cultura, caracterele ce alcătuiesc ființa națională a popoarelor se adâncesc din ce în ce mai mult, în loc să se șteargă. Naționalismul este un superior principiu etic. El pune în mișcare sentimente nobile și generoase, disciplinează pe indivizi, le temperează egoismul, îi face capabili de muncă și sacrificii. Dar, pentru ca să fie rodnic, naționalismul trebuie să-și tragă seva nu numai din pământul patriei, ci și din cerul sufletesc al credinței. „In adâncimile sufletului, purificate prin luminile credinței, se stabilesc sentimentele de frățietate și solidaritate între păturile sociale, care fac tăria lăuntrică a unei națiuni și o feresc de conflicte și lupte fratricide. Credința religioasă călăuzește instinctele sănătoase ale rasei și ține sufletul într'o atmosferă de spiritualitate, care o face capabilă a se însufleți de bunurile culturii și ale civilizației“. (*Ortodoxia în mijlocul frământărilor de azi*, p. 16).

Iată o solidă concepție a raporturilor dintre religie și cultură, dintre creștinism și naționalism. Pe aceste teme se scrie și se vorbește mult, dar numai rareori se întâlnesc personalități puternice, în mintea și viața cărora să se realizeze o atât de vie, o atât de armonioasă trăire a valorilor creștine și naționale, cum se

intâmplă la I. P. S. Mitropolit Nicolae. Și așa putea spune, fără să risc prea mult, că dacă istoria Ardealului este cel mai bun argument în favoarea tezei armoniei dintre naționalism și creștinism, apoi I. P. S. Mitropolit Nicolae rezumă Ardealul în tot ce are el mai bun pe plan național și creștin.

Am prezentat, cum se vede, numai unele dintre manifestările mai de seamă pe tărâm apologetic ale I. P. S. Mitropolit Nicolae. Aș fi lungit mult această prezentare, dacă aș fi ținut seama de toate articolele, studiile, conferințele I. P. S. Sale, care se încadrează direct sau indirect în apologetică, începând cu articolul *Bi-*

ruința creștinismului în lumea veche, publicat sub formă de foiletoane în „Telegraful Român” (1906, nr. 29, 30 și 31) și sfârșind cu importantul studiu asupra francmasoneriei, alcătuit de I. P. S. Sa și votat de Sf. Sinod în ședința dela 11 Martie 1937. (București, 1937, în 8, 24 pag., Biblioteca Institutului Biblic nr. 22). Dar și din cele spuse până aici reiese limpede, cred, că istoricul apologeticii românești va avea să dea un loc de cinste printre apologeții creștini români marelui Mitropolit al Ardealului, d-rul Nicolae Bălan.

EMILIAN VASILESCU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

EMIL GIURGIUCA: POEZII TINERII ARDELENI. (Ed. Fundațiilor Regale).—Chiar dacă Emil Giurgiuca n'ar fi pus căpîl sale subtitlul de *antologie* încă am fi avut latitudinea de a judeca astfel încercarea sa; cu atât mai mult când el însuși o socotește astfel. De aceea avem de analizat dacă rezistă ceea ce prezintă el ca o antologie verificării cu ceea ce trebuie să fie aceasta.

Antologie înseamnă în sensul cel mai strict al cuvîntului o culegere de opere sau de fragmente după criteriul calitativ. Fie că e reprezentativă, fie istorică, fie tematică, antologia trebuie să cuprindă tot ce s'a scris mai bun în sensul adoptat. Luând astfel *Antologia poezilor de azi* a lui Pillat și Perpessicius, cea mai bună — poate chiar singura bună — din câte s'au editat în literatura noastră, constatăm că autorii ei ne-au înfățișat peisajul liricii românești dintre 1900 și 1920, dând, nu tot ce au scris mai bun poezii reprezentativi ai acelei epoci, dar din ei ce s'a oferit e foarte bun. Nu se poate publica într'o antologie tot ce a scris mai bun un poet, dar trebuie să publici alegeri din acest tot ce e mai bun. Iată deci o antologie istorică — pentru că ea ilustrează un moment cultural — ideal făcută. Acelaș punct e câștigat și de antologia tematică a lui Ion Pillat, *Antologia toamnei*. Din toate ce au scris poezii despre toamnă, autorul a ales ce era mai bun din punctul de vedere al realizării estetice. Evident că și aceste două antologii citate au unele lacune. Ele sunt însă reduse față de calități. Perfectiunea, în materie antologică, e foarte greu de atins. O respectare însă a criteriului valorii nu e nici grea, dar nici nu poate fi înlăturată. Orice s'ar putea obiecta unei antologii, nimic însă nu e mai grav decât nerespectarea grijei de calitativ. Fiindcă

o antologie care nu cuprinde calitativ e un paradox.

Ce fel de antologie ne oferă Emil Giurgiuca? Ar vrea să fie o antologie *reprezentativă*, deoarece ni se spune, chiar din titlu că toți poezii antologați sunt ardeleni. (Voi adopta acest termen de *ardelean*, pentru că e cel întrebuintat de E. Giurgiuca, deși mie îmi repugnă, singurul termen valabil românește, pentru numărate motive, fiind, după părerea mea, *transilvan* sau *transilvănean*). Alegația lui E. Giurgiuca e însă falsă, de oarece din cei 18 poezi ai săi numai 14 sunt ardeleni: Ștefan Baciu, I. Bălan, Vlaicu Bârna, M. Beniuc, George Boldea, Radu Brateș, Teofil Bugnariu, E. Giurgiuca, Ion Th. Ilea, Ion Moldoveanu, Teodor Murășanu, Grigore Popa, Valentin Strava și C. I. Șiclovanu. Ceilalți patru sunt după cum urmează: Olga Caba, româncă din Ungaria; N. Caranica, macedonean și prin sânge și prin locul natal; Ivoane Rossignon, franceză după tată și născută în Oltenia, iar Eduard Pamfil după tată focșenean, după mamă francez (sau elvețian) și născut la Geneva! E. Giurgiuca ar fi trebuit să ne spună dar ce înțelege prin cuvîntul *ardelean*? Dacă ardelean e orice român, născut oriunde pe globul pămîntesc și care și-a făcut liceul în Transilvania, ori s'a încetățenit acolo, atunci antologia lui Giurgiuca nu e reprezentativă deoarece mai lipsesc din ea și alte asemenea cazuri cum e George A. Petre, sau Gherghinescu-Vania sau Aurel Marin, sau sau. Eu nu spun că trebuiau puși aici și ei! Dar nici ceilalți patru nu-și aveau locul aici! Poate că E. Giurgiuca pretinde că aceștia patru sunt ardeleni ca stil poetic sau ca expresie? Ei așa! Să-mi dea voie să nu cred că vitalismul robust și frust al Ivonnei Rossignon ar fi specific ardelenesc, nici suprarealis-

mul rafinat și manierat al lui E. Pamfil și nici poezia lui N. Caramica, ardelenescă doar pe ici pe colo și numai anecdotic!

Dacă sunt în antologia lui E. Giurgiuca poeți neardeleni, lipsesc în schimb ardeleni veritabili! Astfel nu era permis să lipsească cei puțin doi din cei opt poeți absenți din volum și citați de autor — cu titlu de consolare probabil! în prefața cărții sale, și anume V. Copilu-Cheatră și George Popa, a cărui cel puțin o poezie, *Meșterul Manole*, apărută în revista *Familia* della Oradea, e vrednică a figura în orice antologie! Dar unde e Al. Ceușianu? Dar oare Dan Botta e mai puțin ardelen decât C. I. Șiclovanu? Căci și el e originar tot din Ardeal, ca și acela, născut ca și acela dincoace de munți! Iată dar că antologia lui E. Giurgiuca nu e reprezentativă, ea nefiind antologia poezilor ardeleni ci antologia minții lui E. Giurgiuca. Acesta are un mod personal de a concepe noțiunea de ardelen. Modul exact însă e acesta: ardelen ești prin origine etnică și nici de cum prin locul nașterii. Te poți naște și în Filipine, dacă părinții tăi se trag din Ardeal, ești ardelen. Invers, dacă te-ai născut în Ardeal dar ești oltean, tot oltean rămâi. Fiindcă în sufletul tău îți duci caracterele stilistice ale regiunii tale și oricât ar sta la București un ardelen și în stilul său se va exprima ca atare, iar Ivonne Rossignon poate sta și o sută de ani în Ardeal, ea nu va putea fi reprezentanta constantelor stilistice ardelenesti! E. Giurgiuca nu va putea pretinde că n'a pus în cartea sa pe unii poeți fiindcă ei se aflau în *Antologia poezilor tineri* a lui Zaharia Stancu, deoarece acolo erau și E. Giurgiuca însuși și Ion Th. Ilea și Teodor Murășanu, care se găseseră și dincoace. E. Giurgiuca nu poate pretinde a fi avut nici criteriul unei limite de vârstă căci în antologia sa de poeți ziși tineri este unul care depășește chiar vârsta lui. Lucian Blaga și anume Teodor Murășanu care e născut în 1891. Deci nu sunt nici toți poeții ardeleni mici toți tineri; cum rămâne dar cu afirmația făcută de autor în prefață, că: „Cartea de față vrea să fie o expunere PRECISA (?) a acelei poezii ardelen care, cu excepția a două, trei cazuri, s'a dezvoltat în atmosfera regională din Ardeal, în ciuda mentalității locale, etc. etc?”.

Să vedem însă dacă E. Giurgiuca a respectat criteriul calitativ, pentru ca în modul acesta cel puțin această antologie să fie utilă. Adevărul este că poezii cu adevărat antologice nu sunt de cât cel mult jumătate din cele adunate în volum! Astfel sunt bine alese toate poeziile lui: M. Beniuc, N. Caramica, E. Giurgiuca, Ivonne Rossignon și C. I. Șiclovanu, aproape toate poezii

zile lui George Boldea, trei poezii de Olga Carba două de Ion Moldoveanu, două de Teodor Murășanu, una sau două de Șt. Baci și câte una din Grigore Popa, Radu Brateș, Teofil Bugnariu, Ion Bălan și Vlaicu Bârna (a acestuia numai un fragment dintr-o poezie integral bună!) De ce n'a găsit E. Giurgiuca spre ex. în *Căutătorul de comori* unde sunt cele mai bune poezii ale lui Ștefan Baci, poezii antologice?! De ce a mutilat poezia lui Vlaicu Bârna, *Cabane albe*? Din toate poeziile lui Ion Th. Ilea n'am găsit decât un singur vers bun. Il citez aci: „Am strâns ogoarele în brațe ca pe-o femeie'n prag de seară“. Atât! Ce înțeles au toate acele poezii suprarealiste ale lui E. Pamfil, elaborații intelectuale, seci, fără scântele de poezie sau măcar de ardelenism?

Intr-o conversație pe care mi permit să o folosesc aci, E. Giurgiuca îmi cerea să citez în întregime în cronică mea ce poezii aș fi pus eu în antologie. Asta ar echivala cu a face din nou antologia! Să fie sigur E. Giurgiuca de un lucru: o altă antologie a poezilor ardeleni, fie numai cei tineri, fie a tuturor fără condiția vârstei, aș fi în stare să fac și dacă voi avea ocazia o voi face, dar în niciun caz nu ar fi așa cum a făcut-o el! Afirm deci că jumătate din poeziile alese puteau lipsi cu succes, iar din unii poeți ca Ștefan Baci, Vlaicu Bârna sau Ion Th. Ilea se puteau găsi poezii mult mai bune.

Ce se întâmplă însă? E. Giurgiuca face o confuzie între personalitate și realizare estetică. Criteriul de care pare a se fi condus e acela al prezentării unui poet în ceea ce are el mai personal. Nu acesta poate fi însă un criteriu *antologic*! Pentru că adesea, prea adesea, unii poeți realizează poezii admirabile care nu-l reprezintă decât parțial, în timp ce poeziile unde personalitatea sa adevărată se revărsă din plin sunt lipsite de valoare! În istoria literară o fi intrând fiecare cu ceea ce a adus personal. Dar într-o antologie nu poate intra nimeni decât cu ce a scris mai perfect, fie că e personal, fie că e impersonal. Se întâmplă și aceea că personalitatea poetului coincide și cu o realizare estetică optimă. Idealul e să prezinți acele poezii. Dar E. Giurgiuca a sacrificat criteriul realizării poetice, infundând în cartea sa poezii care, dacă reprezintă unele personalisme, nu au în schimb niciun interes estetic. De aci nereușita antologiei sale.

Mai e însă ceva. E. Giurgiuca pretinde că poezia ardelenă reprezintă anumite trăsături caracteristice, deosebitoare de acelea ale poeziei românești în general. E drept că nu prea ne spune care ar fi acele trăsături și într'adevăr

e. foarte greu să stabilești o linie ardelenască în poezia română singura bine definită fiind aceea a lirismului social, de esență pur ardelenă și care începând cu Andrei Mureșanu trece dela George Coșbuc la Șt. O. Iosif și Octavian Goga, pentruca, prin puternica realizare ce cunoaște în opera lui Aron Cotruș să-și găsească un ecou și în poezii cei mai tineri, în Ion Th. Ilea și M. Beniuc. Cât privește lirismul pur, e greu să-i găsești constante specific ardelenesti, în afară de elementele de pitoresc descriptiv sau de anecdotică ori vocabular, dar acestea sunt doar aspecte exterioare. Așa că, dacă lirismul ardelen tânăru are o fizionomie a sa, nu are însă constante psihologice sau lirice care să ne dea dreptul de a trâmbița glorios existența unui lirism ardelen autonom el integrându-se, docil, în albia mare a lirismului românesc de pretutindeni.

E. Giurgiuca mai pretinde însă ceva foarte interesant și aci îl citez: „Acei critici literari care cu orice preț vor să descopere măestri patroni în opera tinerilor poeți ardeleni, printr-o manieră forțată, sunt pe un drum greșit“. Și mai departe: „Dacă poezia bucovinenilor este total afiliată poeziilor Barbu și Blaga, cea ardelenă afirmă dimpotrivă o puternică originalitate structurală și pe deasupra oricărei note particulariste, cel dintâi punct câștigat de poezii ardeleni este independența lor, ea fiind socotită drept momentul în care actul artistic începe să existe.“

Las la o parte tonul de decret al acestor rânduri care vrea să ne impună ce crede E. Giurgiuca și noi să-l credem pe cuvânt că așa e! Las la o parte și metoda care aruncă poezii bucovineni tot ponosul, pentru a rezerva celor ardeleni tot folosul: ea e sau puerilă, sau subiectivă! Afirm însă cu tărie că, fără a forța maniera, îmi permit să stăruie pe drumul greșit al metodei istoric-comparatiste și să-i răspund lui E. Giurgiuca că dacă poezii ardeleni n'ar avea nici un „măestru“ patron, ei ar fi niște simple manifestații de teratologie literară, de oarece în toată istoria literaturilor universale nu se cunoaște poet, și încă mare poet, care să nu fi avut „măestri“ patroni. Creația e în mod firesc o verigă dint'r-un lanț și instinctul poetului simte aceasta și în orice caz existența influenței „măestrilor“ patroni asupra urmașilor nu e nici o rușine, nici o micșorare a valorilor personale, dacă ea reușește să se afirme în ciuda influențelor. Influența e un fenomen literar firesc. Problema e ca ea să nu copleșească un poet transformându-l în simplu epigon. Iar cercetarea influențelor nu e o tentativă de diminuare ci pur

și simplu o operă de identificare a lanțului tradiției.

Chiar poezii antologați de E. Giurgiuca îi desmint afirmația, fiindcă în poeziile lui Ion Bălan și Valentin Strava am putut identifica pe „măestrul“ patron G. Bacovia, mărturisit la cel din urmă chiar de E. Giurgiuca în rândurile introductive de prezentare („temperament bacovian“), în poezia moșului Vlaicu Bârna se simte, puternic „măestrul“ Ion Barbu, în „carapacea ermetică a formei“ cum scrie însuși E. Giurgiuca în prezentarea sa; Ion Th. Ilea trăește din seva lui Aron Cotruș, deși E. Giurgiuca s'a ferit să aleagă dintre poeziile care l-ar fi putut trăda pe „măestru“ și așa mai departe, pentru a ajunge la cazul cel mai caracteristic, al lui Mihai Beniuc care, deși cel mai conturat ca personalitate dintre toți tinerii poeți ardeleni e slugă la mai mulți stăpâni, căci în poezia sa se topesc ca într'un creuzet, nenumărați „măestri“ patroni și români și străini, dintre care mai stăruitor întâlnim pe S. Essenin, M. Eminescu, T. Arghezi, Aron Cotruș sau O. Goga. Iată dar cum ochiul critic al lui E. Giurgiuca, mai mult sentimental decât perspicace scapă adevărul ce se desprinde din chiar realitatea închisă în paginile volumului său.

Voi mai obiecta în concluzie unele părți din prezentările pe care le face E. Giurgiuca poezii, în notele introductive. Ele nu sunt în nici un fel prezentări critice ci liric-sentimentale. Asta fiindcă n'ar fi prea grav de oarece în multe locuri stilul poetic în proză găsește formule fericite de ilustrare a unei personalități poetice și E. Giurgiuca a izbutit să prezinte frumos unora pe poetul antologat. Nu pot trece însă cu vederea unele exagerări regretabile. Astfel această afirmație care face din George Boldea: „crainicul mișcării literare ardeleni și unul dintre ctitorii ei“. E cazul să ne'trebăm ce fel de simț al proporției are E. Giurgiuca! Dacă ar fi scris al „tinerii mișcări literare ardeleni“ și încă ne-am fi putut întreba ce fel de idee își face el despre o mișcare literară. Dar când el nu face nici o rezervă asupra vârstei sau epocii, atunci e locul să cerem să ne spună ce sunt Aron Cotruș ori Lucian Blaga, a căror activitate umple toată epoca dela 1919 încoace, dacă George Boldea, un poet minor în realitate e „crainic și ctitor“ al mișcării literare ardeleni?! De altfel E. Giurgiuca are mania crainicilor fiindcă și N. Caranica e unul: „In pleiada tinerilor poeți ardeleni el e crainicul stilului racinian“. Am citit și eu poeziile — frumoase de altfel! — ale lui N. Caranica și am rămas cu convingerea că E. Giurgiuca nu-l cunoaște prea bine pe Racine!

Eu cred că asemenea formule sunt doar mo-

duri de a vorbi, nici de cum etichetăm critice reale. E. Giurgiuca nu știe să păstreze măsura între lirismul avântat și adevărul critic, rătăcind prea des într'un bombasticism uluitor și în aprecieri fără nici o valoare ideativă. Astfel ce să spunem despre acele „prizme perfecte care nu diformează niciodată lumina“? Ion Bălan are „versuri izbitoare ca expresie“ sau: „O foame roșie de miragii învâpăiază sufletul său“. Despre sensibilitatea lui Ion Moldoveanu ne spune că ar fi „colorată de mireasma pământului natal“! Citez și o mostră de lirism incontinuu deviat în beție de cuvinte: „Deși un temperament energetic, Ilea nu conduce un raționament care să justifice exploziile petardelor sale verbale, aruncate uneori cu o splendidă desinvoltură“. E. Giurgiuca nu și-a supravegheat în destul elanurile lirice și temperamentul său a teritizează adesea în domeniul ridicolului unde se îmbată de cuvinte.

Altfel E. Giurgiuca e un adevărat poet, un bun poet. E un poet care se putea dispensa de a se da în spectacol cu o carte pe care nu a alcătuit-o decât cu o imensă dragoste critică pentru poezie, dar și cu o candidă incompetență. Antologia sa, care oricum ar fi sucită nu e o antologie, cuprinde nume serioase și chiar poezii bune. Am fost plăcut surprins de *Semne*, poezia lui Radu Brateș și de *Joc de miei*, aceea a lui Teofil Buignăniu, al căror nume nu s'a afirmat printr'o mai lungă activitate în reviste, nici prin culegerea în volum, dar ale căror poezii sunt cu adevărat frumoase. Cât privește ceilalți poeți, despre care am scris la vremea sa, nu e acum locul să vorbesc despre ei, singurul obiect în discuție fiind aici antologia în sine. Rămân cu convingerea că mai avem încă de așteptat o bună antologie a poeziei române tinere, fie ardelenesti, fie în general. Dar poate, mai mult decât o antologie regională, ar fi necesară una mare, a întregii poezii românești dela începuturile ei până astăzi. În penuria noastră de antologii singura care rămâne valabilă e aceea a lui Pillat și Perpessicius din 1928. Păcat însă că ea se reduce numai la momentul liric post-belic.

OCTAV ȘULUȚU

* * *

ALICE SOARE: SĂMBURI DE LUMINĂ. — Acum aproape două decenii, în 1921, d-na Alice Soare tipărea întâia sa carte de versuri, un volum de sonete: *Ferestre luminate*, disputându-și virtuozitatea formală cu cealaltă sonetistă a timpului, d-na Alexandrina Scurtu. În afară de ușurința versificării, se strecura totuși, în colecția sa de pe vremuri, și o sensibilitate dis-

cretă, fără strălucire artistică, dar uman sinceră. Volumul nu angaja însă prea mult și tăcerea căzuse, cu anii, peste numele autoarei.

Iată însă că, asemenea pasărei Phoenix, poeta revine, și ne chiamă atenția cu noua sa carte: *Sămburi de lumină*.

Nu întâmpinăm o totală schimbare la față. Poeta însăși ne previne și recunoaște în poezia-prefață:

*Se supără urechea mea modernă
S'asculte-aceeaș arie eternă
Și mă sfiesc de cei ce-aud în jur.
Aș vrea și eu să 'nlătur ca oricine
Tot romantismul demodat din mine
Cu minareta lui, și nu mă 'ndur.*

(Minareta)

Dar, lunecând peste „romantismul demodat“ al scriitoarei, ajungem la ciclul „Brocaruri“, care cuprinde aproape jumătate din carte. Deastădată, facem cunoștința unei viziuni personale, a unui ochiu ager, atent, prompt în captarea amănuntului pitoresc. Bogate în notații proaspete, vii, surprinzătoare, palpabile, creionările d-sale pastelistice au desenul sprinten și un deosebit relief, isvorite din jocul lucid al unei fantezii miniaturale.

Iată imaginea zorilor:

*Lumina, pasăre trezită,
Cu pisc gigantic de mărgean...*

Sau

*Un cocostârc, pe-o turlă incremenit cochet
Intr'un picior, dă turlei profil de minaret,
Iar altul jos în baltă, cu pliscul lui avid
Stârnește discuri mute de pufon lichid.*

O imagine fluvială:

*Ca un câine nătărău
Cu mari labe de noroi,
Strada s'a suit pe noi...*

Soarele după ploae:

*Undeva s'a spart un ou
Și, pufos și galben, iese puș năstrușnic din
[găoace,
Ciugulină cu plisc de aur, frunze, iarbă și
[băltoace.*

O imagine cinegetică:

*„O vulpe ruginie
Oprită 'n goana ei de faclă vie
Se stinge 'n sângele ei năruș.*

Și tot așa mai departe, notații ca: „o capră desmățată cu ochi împelițați“, „un broscoiu anahoret, nedintit, cu ochii țintă“, „fânețele își

sună pitpalacii“ — întăresc afirmațiile noastre elogiatoare.

Deși procedeul citatelor numeroase este didactic, totuși — pentru exemplificare documentată — nu ne putem opri de a reproduce integral poezia „Răsărit“, în care apariția soarelui ne este redată ca filtrată prin conștiința trâmbițașului zorilor :

*Imi cîripesc zori vinete la geam
Prin glasul vrăbiilor înfoiete,
Ce poartă 'n gât mărunte castaniete.
Intâia rază s'a 'ncălcit de-un ram.
Pe gard, sburlit, stă mîniat cocoșul
Privind cum după deal apare roșul
Imens al unei creste... Alt rival?
Pe-adîncă mare-a mukului, un val
Se umflă și pornește spre fereastră,
Ascunde-o clipă uriașă creastă;
Și fiecare frunză e o undă
Sub care pânze mici de cer s'afundă;
Dar altele apar pe urma lor...
Cocoșul suflă 'n goarna lui sonor,
Căci speriat, pe drumuri de lumini,
Rivalul s'a pierdut pe la vecini...
Doi fulgi rozalbi rămân lipiți de nor;
In nuc talazuri verzi se frîng ușor.
Și-acum cocoșul recunoaște 'n zare
Grăuntele imens de aur : Soare !*

Un portret realist, viguros, întâlnim în „Spălătoreasa“ :

*In albia cu pântecul blindat,
Stau nori de rufe încrețiți, grămadă,
Și 'n ochii spumei, bulbucăți, se'noadă
Mici punți de soare desprimăvărat.
La mijloc, apa face-un golf pitic
De un albastru fin de majolic.
Plecătă, cu simbolice puteri,
Spălătoreasa spală în neștire
Intreaga omenească mărginire,
Cu animalicele ei scăderi.
Invinețite, brațele se sbat —
Pytoni în jurul unui prânz vâscos —,
Iar trupul, numai fuste,-atârână 'n jos
Ca un gigantic trandafir uscat.*

Prin această lature a talentului său, uneori de grațioasă, alteori de virilă expresie descriptivă, cu fantazie uneori zâmbitoare asupra întinsului său domeniu naturalistic, pe care-l domină cu ochiu ferm, d-na Alice Soare se situează în rândul bunelor noastre poate, poate mai mult decât d-na Otilia Cazimir, a cărei vână de inspirație este mai debilă.

GEORGE DUMITRESCU

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

PUBLICAȚII BASARABENE. — Au reapărut în București două publicații basarabene: *Viața Basarabiei*, revista lunară de sub conducerea d-lui Pan. Halippa, și *Raza*, foaia săptămânală religioasă, redactată de d. Vasile Țepordei și Sergiu Roșca. Pe vremea când ieșiau la Chișinău, ele reprezentau două generații cu două mentalități deosebite. D. Pan. Halippa, om din generația unirii, imprimase revistei sale, pe lângă un duh local ce-o prindea bine, nu știu ce caracter social foarte vag, cu iz de iremediabilă democrație și cu o vădită înclinare către iudaism. În coloanele *Vieții Basarabiei*, atenția cădea pe producția faimoasei oficine a *Adevărului*, în timp ce publicațiile și cărțile cu adevărat românești abia dacă erau pomenite când și când. Revista se simțea legată de centrul intelectual al țării nu prin spiritul autohton, ci prin incolora doctrină a social-democrației, moștenită dela răposatul C. Stere. Chiar grupul de scriitori tineri, formați în jurul d-lui Pan. Halippa era atât de puțin atras de București în cât, la căderea Basarabiei, a rămas aproape în întregime *dincolo*. E un rezultat dureros, ce ca-

racterizează spiritul revistei și îndreptățește toate observațiile făcute de noi, în decursul anilor la această cronică mărunță.

Aproape la un pol opus se situa *Raza*. Ea a fost expresia generației noi de intelectuali basarabeni, formați la școala românească a naționalismului ortodox. *Raza* era religioasă și naționalistă, integrată cu desăvârșire în spiritul cel nou al țării. Dintre toate publicațiile, câte au apărut în ultimele două decenii între Prut și Nistru, *Raza* e cea care s'a rînduit dintr'odată și fără șovăire în ritmul naționalismului creștin.

E o bucurie că amândouă au reapărut în refugiu. Atât *Viața Basarabiei*, din care n'a ieșit până acum decât un număr, cât și *Raza*, care apare regulat, vibrează dela un capăt la altul de nostalgia grea, îndurerată, sfâșietoare, a provinciei pierdute. Sentimentalitatea e în general distincția sufletului basarabean. Ea ne reapare acum mohorâtă de durere, dar nu lipsită de o robustă nădejde în ziua de mâine.

Cât am fost în fruntea Ministerului Propagandei, am făcut tot ce mi-a stat în putință ca

revistele și ziarele principale ale provinciilor pierdute să-și continue viața printre noi ca o neîntreruptă actualizare a marilor probleme ce ni se pun în legătură cu tot ceea ce am pierdut. Trebuie să recunoșc că Basarabeni au fost cei dintâi cari au înțeles misiunea pe care o au dincolo de mizeriile și de profundele mâhniri personale. Suntem datori să-i susținem nu numai omenește, dar și în această grea strădanie de-a ține vie amintirea pământurilor pierdute. Datoria noastră e a unora cari trebuie să ne simțim oricum vinovați în mare parte și de soarta tristă a pribegilor acestora și de soarta fără nume a celor rămași dincolo de granițele stălcite.

Imi pare nespuse de rău că Bucovinenii n'au voit să înțeleagă exemplul Basarabenilor. Și ei reprezintă două generații deosebite. A fost imposibil să se găsească un acord între ele ca *Jurnalul Literar*, cea mai veche revistă din Bucovina, să fie pusă din nou pe picioare. Durerea națională însăși n'a fost în stare să arunce o punte de înțelegere între ei. A reapărut în București, numai cotidianul „*Glasul Bucovinei*“, care e redactat cum poate, obosit și fără tăria sufletească în stare să adune inimile în acelaș crez. E foarte regretabil.

* * *

MACEDONIA, ziarul „naționalist în serviciul Aromânilor“, luptă pentru o idee, care nu e lipsită de interes. Sunt două soluții ce s'au vânturat în legătură cu situația Aromânilor în Balcani: una, colonizarea lor în țară pentru a întări astfel elementul românesc cu vigoarea dârză, adusă dela Pind; alta, rămânerea lor în Macedonia pentru a afirma mai departe străvechea prezență a elementului latin în Peninsula. Cea dintâiu soluție s'a practicat în parte de către România democrată: colonizarea Cadri-laterului. Ea s'a făcut în astfel de condiții încât a desamăgit amarnic pe Macedoneni, ca să nu mai vorbim de drama pe care o trăiesc după cedarea Dobrogei de Sud, când sunt din nou constrânși să se colonizeze în altă parte. Ideia de a-i aduce în țară ca element de întărire a românismului, idee ce se poate socoti azi ca neisbutită, ascundea de fapt recunoașterea tacită a înfrângerii politicei noastre în Balcani. Propriu zis, România democrată n'a avut o politică în Balcani din moment ce problema fraților noștri de peste Dunăre n'a existat pentru ea. „Să ne mutăm în altă țară“ cum îndemna Octavian Goga, nu însemnează o politică de rezistență și cu atât mai puțin de expansiune, ci una de retragere și de refugiu. Ea a îndurerat

și desamăgit pe toți visătorii cari și-au închipuit că un popor ca al nostru ar avea, totuși, o soție de îndeplinit în Balcani.

Rămânerea în Macedonia, nici ea n'a însemnat cumva o atitudine fermă din partea României, ci pur și simplu o abandonare.

Ideia, pe care o agită azi ziarul Macedonia, are o înfățișare nouă. Ea cuprinde rezistența în Macedonia sub protectoratul Italiei fasciste. Suntem Aromâni, adică latini străvechi în Peninsula. Italia fascistă reprezintă azi suprema forță a rasei, cu puternice repercusiuni asupra Balcanului. Vom rezista, deci, acolo, sub scutul Romei. Și vom ajunge, poate, la Macedonia autonomă.

Noi nu știm dacă toți Aromânii împărtășesc această idee. Știm însă că ea e o soluție. Și mai știm că e o soluție născută din desnădejde. Ceea ce a provocat această soluție, îndreptățită din punct de vedere macedonean și măgulitoare, de sigur, din punct de vedere fascist, e absența totală a României în Balcani. Sunt decenii de când frații noștri de sânge de acolo așteaptă cuvântul ocrotitor al statului român. El n'a venit. Și poporul dârz al Pindului, fiindcă nu vrea să moară, își întoarce ochii spre Roma.

Ce departe suntem, ce departe, de politica larg ocrotitoare a României mici de altădată!

* * *

„VRĂBIUȚĂ DE PE DEAL“. — Dela Cluj, care acuma se numește Kolozsvár, ne vine revista *Viața ilustrată*, redactată de episcopul Nicolae Colan. E numărul pe Octombrie, întâiul care sosește ac sub stăpânirea maghiară. Aceiași colaboratori, dar peste toate articolele apasă presiunea străină. La cronică se înregistrează vizita regentului Horthy la Cluj, dar și schimbările din temelie întâmplare în România. Se reproduce chipul lui Horthy și al tânărului nostru Rege.

Revista se deschide cu articolul părintelui episcop, care comentează tragicul eveniment al despărțirii în formele impuse de rigoarea noii situații:

„Judecata dela Viena a împărțit Ardealul în două. Prin ea ați fost despărțiți și voi, iubii mei fii sufletești. Unii ați rămas în România, iar alții veți trăi de-aci înainte în cuprinsul statului ungar. Jertfa acestei împărțiri s'a adus cu bunul gând de a păstra pacea măcar în acest ostrov al pământului, pe care voința lui Dumnezeu a rânduit să trăiască împreună, în pace, fiii națiunii române și ai celei maghiare“.

Ce nou și adevărat sună acum, în absența statului național, sfatul episcopului:

„Fiți ascultători față de stăpânirea legiuită și mai presus de toate fiți fiii devotați ai Bisericii noastre strămoșești. Ea este rânduită să ne fie corabie mântuitoare pe valurile acestei vieți. Ea e mama noastră ocrotitoare“.

Adânc emoționant e îndemnul final al episcopului :

„Preoți, frați împreună slujitori, stați cu căldură și jertfă lângă poporul vostru credincios. Fiilor credincioși, stați cu ascultare lângă părinții voștri cei duhovnicești. Intăriți-vă unii pe alții cu iubire frățească. Rugați-vă pentru mine și eu mă voi ruga pentru voi cu nezdruncinată nădejde că bunul Dumnezeu ne va ajuta să ne păstrăm și în noua patrie curățenia și frumusețea sufletului nostru ortodox și românesc“.

Cel care scrie astfel e omul care, împreună cu episcopul unit, Iuliu Hossu, au fost huiduiți de mulțimea maghiară, înfierbântată, chiar în fața regentului Horthy. Fratele lor de episcopat, Nicolae Popovici al Oradiei, a fost expedit în vagon de vite dincoace de graniță. În aceste condiții, ce bucurie să vezi o tipăritură românească sosind până aici !

Am răsfoit-o dela început până la sfârșit și dela sfârșit până la început, cu ochii duși departe, fiindcă nu mai puteau citi. Prietenul Nicolae Colan îmi vorbește din altă țară. Știu, și totuși nu-mi vine să cred. Clujul acesta, pe care îl văd cu ochii închiși, până în ultimul colțisor, e acum o poartă cu peceți. E Kolozsvár ! Foile revistei, întoarse mecanic, foșnesc și parcă surură singure un cântec vechiu, care de multă vreme nu mai avea nici un înțeles :

*Vrăbiuță depe deal,
Zbori degrabă în Ardeal
Și te 'ntoarce de îmi spune
Ori vești rele, ori vești bune...*

* * *

BASARABIA CÂNTATĂ. Au apărut în același timp două cărți de versuri pe care nu le apropiem aceeași valoare artistică, ci același sentiment

românesc : *Balcic*, de Ion Pillat, cu foarte distinse ilustrații de d-na Maria Brateș, și *Basarabia*, poezii de Volbură Poiană Năsturaș.

Balcicul, această îmbinare rară de amintiri clasice și de asiaticism demografic, nu era oraș românesc. El a făcut totuși epocă în pictura și în literatura noastră prin exotismul și pitorescul său meridional. E un fragment din Asia Mică aruncat pe coasta de dincoace a Mării. Ion Pillat e poetul între poeți, care l-a cântat cu o mai virbrantă ardoare. Versurile, pe care i le-a închinat fac un volum, ce se citește cu nostalgie, dar despre care se discută în altă parte a revistei.

Basarabia d-lui Volbură Poiană e preamărită în 20 de poezii, strânse într'o plachetă de stilul grafic al cărților bisericești. Sunt evocări istorice și geografice, peste care domină figura lui Ștefan Vodă. Prețioasă e credința ce respiră din aceste strofe că pământul și poporul dela Nistru nu vor întârzia îndelung în iadul teroarei :

*De-oii fi pământ la vremea bucuriei,
Urmașii totuși vor vedea minunea;
Din buciume-au să sune rugăciunea
La piatra de hotar a României.*

Și este, în aceste versuri, o tărie sufletească, ce nu se dă bătută nici în fața morții :

*Nu mă orbește fulgerul din soare,
Nu mă urnește tunetul din loc ;
Iubirea mea de țară este foc
Ce arde și 'n viața viitoare.*

Asemenea cărți poartă pecetia dureroasă a timpului nostru. Ele trebuiesc socotite ca începuturi ale unei noi literaturi. Prezența întregului pământ strămoșesc și a întregului popor românesc în conștiința artistică a țării, iată noua misiune a literaturii și artei naționale.

NICHIFOR CRAINIC

